

Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

**Le-toldot ha-ḳaṭegoryah shel isure "‘ovadin de-ḥol"
be-Shabat ve-yo[m] ṭ[ov] ve-yiḥusah la-ḳaṭegoryah shel
isure ha-"shevut"**

Ḳosman, Admi'el
לאימדא, נמסוק

Ramat-Gan, February, 1993

היתרוקמו סינושאררה תונשרפב "לוחד נידבוע" חנומהו "ב"עשדכ" יטפשמ :ג קרפ

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-8401

פרק ג': משפטי "כדשע"ב" והמונח "עובדין דחול" בפרשנות הראשונים ומקורותיה

פירושו של רש"י למשפטי "כדשע"ב"

כפי שכבר הראינו! לענין איסור רדיית התבן, בפירושו של רש"י לברייתא שבבבלי, ניכרת השפעת התוספתא המקבילה, המסיימת בפסוקית "כדשע"ב", שמתפרשת לו כמצינת לטעם האיסור = וכדרך (ג).

כך גם לענין הברייתא בבבלי, שבת, קכ"ח, א':²

"ת"ר... חבילי סיאה איזוב וקורנית הכניסן לעצים אין מסתפק מהן בשבת. למאכל בהמה מסתפק מהן בשבת. וקוטם ביד ואוכל, ובלבד שלא יקטום בכלי. ומולל ואוכל ובלבד שלא ימלול בכלי הרבה דברי רבי יהודה, וחכמים אומרים מולל בראשי אצבעותיו ואוכל, ובלבד שלא ימלול בידו הרבה כדרך שהוא עושה בחול" וכו'.

שם מוסיף רש"י:

"שלא יקטום בכלי - כדרך חול", "שלא ימלול בידו הרבה - כדרך חול".

וברור שאין בכונת רש"י לבאר מה שנאמר מפורשות בברייתא, כי אין להתיר פעולה זו כדרך חול,

אלא כוונתו לקשור פעולה זאת לקטגוריה של איסורי "דרך חול".³

וכך, כפי הנראה, בעקבות סיומת דומה שכזאת, בתוספתא שם, שם, ט"ז:⁴

"המולל מלילות מערב שבת מנפח על יד על יד ואוכל אבל לא בקנון ולא בתמחוי. המולל מלילות מערב יום טוב, מנפח בקנון ובתמחוי, אבל לא בטבלה ולא בנפה ולא בכברה כדרך שעושה בחול",

מפרש רש"י במקבילה, ברייתא בבבלי ביצה י"ב, ב':⁵ "המולל מלילות מערב שבת למחר מנפח מיד ליד ואוכל", כי טעמו של היתר זה הוא משום שמעשהו "שלא כדרך חול" (שם, ד"ה "גבי שבת").

ובהמשך שם (י"ג, ב') בקשר עם אותה ברייתא, אומר רש"י בד"ה "כיצד מולל":

1 ראה עמ' 36-37.

הדיון ימוקד כאן במקורות התנאיים בהם עסקנו בפרקים הקודמים. בהם, בעיקר, נערוך בדיקה טקסטואלית ופרשנית, שממנה ננסה להסיק מה היתה עמדתם של הראשונים בנידון. כדי שלא להלאות את הקורא שוב בציטוט אותם מקורות שהובאו לעיל, הובאו בפרק זה המקורות בקיצור נמרץ, אך צויינו ההפניות למקומות שבהם כבר עסקנו במקורות הללו, והמעין שם יוכל גם לעמוד על הנוסח המלא של הטקסטים הללו ושינויי הנוסח השונים.

2 לעיל עמ' 40-41.

3 וראה תוספתא שם י"ד, (ט"ז), י"א.

4 לעיל עמ' 41.

5 לעיל עמ' 42 הע' 54.

"ביום טוב דאמרו לעיל מוללין מלילות, והא ודאי שינוי בעי מעובדא דחול".

ושם, שבת, קמ"ג, ב', ברייתא: 6

"תנא לא יספוג בין ולא יטפח בשמן שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול. ת"ר נתפזרו לו

פירות בחצר מלקט על יד על יד ואוכל, אבל לא לתוך הסל ולא לתוך הקופה שלא יעשה

כדרך שהוא עושה בחול".

ופירש שם רש"י בד"ה "ויטפח":

"מכניס בו כפו... ואסרוה משום עובדין דחול". 7

ושם, קמ"ז, ב': 8 "ת"ר סכין וממשמשין בבני מעיים בשבת, ובלבד שלא יעשה כדרך שהוא עושה

בחול". ובמשנת המסגרת עליה מובאת ברייתא זאת (שם קמ"ז, א'): "סכין וממשמשין אבל לא מתעמלין

ולא מתגרדין" וכו'.

ופירש שם רש"י:

"ולא מתגרדין? - גרסינן... דהוי עובדא דחול".

ונדמה כי גם כאן שאב רש"י את ביאורו למשנה מתוך סיומת הברייתא הנ"ל שבבבלי המבארת לדעתו,

כבשאר המקורות, כי איסורים אלו שייכים לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול". 10

גם בדברי האמוראים מזהה רש"י בין המונח "עובדין דחול" לפסוקית "כדרך שעושה בחול" (לצורותיה

השונות).

6 לעיל עמ' 47.

7 ואף שבדבריי התייחס רש"י רק לברייתא הראשונה, דבריו מכוונים, כמזומני, גם לפירוש הברייתא השניה. וראה הריטב"א שם: "וכיון דלצורך [הוא] לא אסרו חכמים אלא בנותנם לסל ולקופה, דהו עובדין דחול".

אמנם, באשר לברייתא הראשונה עצמה, ראה מ"ש בעמ' 48 הע' 84, ועוד יש להוסיף, כי למפרשים קשה היה להסכים לכך שלרש"י גם האיסור לספוג בין נאסר משום "עובדין דחול", שכן איסור הסחיטה הינו מדאורייתא, ועוד שרש"י עצמו על המשנה כותב בד"ה "ובלבד שלא יספוג" כי איסור זה טעמו "גזירה שמא יסחוט". לכן כותב ר' אליקים גאטיניו, יצחק ירון, סלוניקי, תקמ"ו, דף ס"ב ע"ג (בתוך דיונו על דברי הרמב"ם, שבת, כ"ב, ט"ז) כי "רש"י ז"ל מפרש דמאי דתנא שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול לא קאי אלא שלא יטפח בשמן, ואגב שלא יטפח (= בשמן) תנא נמי לא יספוג (= בין). וכן נראה בבירור מדברי רש"י בד"ה ויטפח (= כוונתו לומר כי דברי רש"י על פי ד"ה זה צריכים להיות מוסבים רק על טיפוח בשמן ולא על סיפוג בין)". ואולם, לפי זה יהיה עלינו לחלק בין טעמי הדינים בשני המקרים, הנזכרים בחדא מחתא באותה ברייתא עצמה. וכדי שלא להזחק כל כך העדיפו בעלי התוספות שם בד"ה חבית להסביר כי סיפוג זה שביין אין בו סחיטה מהתורה, שכן מיירי בספוג שיש לו בית אחיזה, ועל פי זה טעמם של שני האיסורים שוה: "שלא יעשה כדשהע"ב". משום כך הסיק נכון ר' יהושע בעז בשלטי גבורים לשבת ריש פרק כ"ב אות א': "לפי רש"י דקא יהיב טעם איסור קליטת היין בספוג משום סחיטה, א"כ אם היה לספוג בית אחיזה שדי לקולטו בספוג. ולפירוש התוס' אפי' יש לו בית אחיזה אסור, דס"ל דבין יין ובין איסור טפיחה בשמן הוי משום שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול". אך אי אפשר לומר כפי שהציעו כמה מפרשים (ראה למשל יד דוד לרי"ד זינצהיים, שבת, מהדורה קמא, הוצ' מכון ירושלים, תשמ"ג, עמ' צ"ח-צ"ט) כי רש"י, כרמב"ם, סבור לומר שאיסור "עובדין דחול" כאן הינו מטעם גזרה שמא יסחוט, שכן ברור לנו כי עמודותיהם של רש"י ורמב"ם שונות זו מזו לחלוטין. לרש"י ישנה קטגוריה נפרדת ועצמאית של איסורים הקרויה "עובדין דחול", בשעה שהרמב"ם מוחק ומטשטש לגמרי קיומה האפשרי של קטגוריה כזאת, כפי שיובהרו הדברים להלן. והשוה עוד למ"ש בעמ' 58 הע' 39.

8 לעיל עמ' 50.

9 לגרסאות ראה גם להלן עמ' 96.

10 והשוה ללשונו של רמב"ש המעילי בספר המאורות, מהד' בלוי, ניו-יורק, תשכ"ד, עמ' קצ"ו.

כך אנו מוצאים בבבלי שבת, קל"ז, ב' - קל"ח, א':¹¹ "איבעיא להו תלה מאי? אמר רב יוסף תלה חייב חטאת. א"ל אביי אלא מעתה תלה כוזא בסיכתא כך הכי נמי דמיחייב? אלא אמר אביי מדרבנן היא, שלא יעשה כדשהע"ב". כי רש"י שם מפרש את גזרת החכמים שבפי אביי כך:

"...קאסרי לה חכמים דמתניתין, דלא שבקינן ליה למיתליה למיעבד כעובדין דחול".

וכן שם, ק"מ, א':¹² "איבעיא להו שרה מאי? תרגמא רב אדא נרשאה קמיה דרב יוסף שרה חייב חטאת. א"ל אביי: אלא מעתה שרה אומצא במיא הרי נמי דמיחייב? אלא אמר אביי: מדרבנן, שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול".

ורש"י שם בד"ה "לא יעשה":

"לא שבקוה רבנן למעבד עובדי דחול".

זיהוי זה יובילנו למסקנה, כי כמו בפסוקיות "כדשע"ב" התנאיות, המכילות, לפי רש"י, כפי הנראה, בנוסף לציון הסיבה גם ציון אופן,¹³ - ופירוש הדבר הוא, שיש להתיר פעולות אלו בשינוי מדרך עשייתן בחול - כך גם בנוגע למקורות שבעניינן נזכר המונח "עובדין דחול": האיסורים הנזכרים בהם הינם אך ורק כדרך עשייתם בחול, ובשינוי יש להתיר עשייתם.¹⁴

ומכיון שמשפטי "כדשע"ב" הללו מופיעים בספרות התנאית בהלכות שבת כבהלכות יו"ט - הרי שלא היתה גם כמובן סיבה להניח, כי נימוק זה מיוחד לענייני יו"ט.

סיכום הדברים שהועלו עד עתה, כנקודת מוצא לדיון הבא

ניסינו לראות כיצד נוכל ללמוד מן הנתונים שדלינו מן המקורות על היחס שבין משפטי "כדשע"ב" לצורותיהן התחביריות השונות, לבין המונח הבבלי "עובדין דחול" (הנזכר שלא בקשר לענייני סדר קדשים).

באשר למשפטי "כדשע"ב":

1. מן הבחינה הסגנונית זיהינו שלוש צורות תחביריות שונות של משפטים אלו: I) "לא יעשה... כדשע"ב". II) "...ובלבד שלא יעשה כדשע"ב". III) "...שלא יעשה כדשהע"ב".

רק צורות I+II נמצאות בספרות התנאית שבתוספתא ובדברי האמוראים שבירושלמי. אך צורה תחבירית III נמצאת בברייתות בבליות, והופכת להיות ביטוי הנראה כמוכר לבני הישיבה בדיונים שנערכים בין רב יוסף לאביי.

2. מן הבחינה התוכנית אנו טוענים כי אפשר להניח שצורות תחביריות I+II שימשו בחומר התנאי הא"י כמשפטי אופן בלבד, וכדרך (א) או (ב), כשאינן כאן עדיין כל ציון לסיבה שבעבורה נאסרה הפעולה, ולא

11 לעיל עמ' 57-58.

12 לעיל עמ' 59.

13 ראה מ"ש בעמ' 37 ושם עמ' 37-38 ליד הע' 33.

14 וראה ע"כ לעיל בעמ' 63 הע' 56.

לקטגוריה הלכתית לה שייך איסור זה.

בחומר האמוראי הא"י (והכוונה למקורות בירושלמי שעשו שימוש בצורות התחביריות I + II בלבד, שכן צורה III אינה מצויה בירושלמי כלל) אתה כבר מוצא שימוש במשפטים אלו כמכוונים גם לסיבה, אך אין ברור מאימתי רווח שימוש זה. בחומר הבבלי, בו אנו מוצאים כבר שימוש בצורה תחבירית III, נראה כי משפטים אלו שימשו במקור כמשפטי סיבה.

כאן אנו כבר מבינים יפה מה גרם לפרשנדתא רש"י לקשור קשר אמיץ בין משפטי "כדשע"ב" לצורותיהן ובין המונח "עובדין דחול", אותו הכיר מן הבבלי ביצה בשני מקורות. שהרי אם אינך מפריד בין הצורות התחביריות השונות של משפטי "כדשע"ב", אתה יכול ממילא גם ללמוד מן הצורה השלישית גזירה שוה - מה שם מדובר במשפט הנראה כמשפט סיבה וכמציין לשיוך קטגוריאלי מובהק - אף בשאר הצורות המדובר הוא במשפטי שיוך קטגוריאליים.

ומעתה יכולים אנו לכנות קטגוריה זאת כולה בשם "עובדין דחול", שהרי זהו בדיוק המקור והטעם לאיסורים הנכללים בקטגוריה זאת: שלא יעשה אותן פעולות כ"דרך חול", ובתרגום לארמית: "עובדין דחול".

אלא שזיהוי זה יצר כמה בעיות חדשות, שגרמו לרש"י להדחק ולהסביר מדוע אותן פעולות, הנזכרות בקשר עם "עובדין דחול" במסכת ביצה, שנעשות במקור, כפי הנראה, שלא כדרך (= שקילה כנגד כלי או קופיץ, שקילת מנה כנגד מנה) אכן בכל זאת היתה רגילות לעשותן כך בחול.

3. ואשר למונח "עובדין דחול" במקורות שבבבלי ביצה, העלינו כי:

(א) הפירוש המסתבר יותר לדעתנו מלמד כי נעשה במונח "עובדין דחול" שימוש כנימוק לחומרם של דינים מסויימים, שהתלמוד היה סבור מתחילה כי ראוי להקל בהם.

(ב) במקום אחד משתמש בו אביי. ובשני השימוש בו הוא ע"י הסתמא דגמרא. בשני המקורות הוא נזכר כדי להסביר מדוע יש להתייחס בחומרא לפעולות השקילה, אך בשניהם מדובר לא בשקילה הרגילה והמקובלת. במקור אחד הנושא הינו שקילה כנגד כלי או קופיץ, ובשני שקילה מנה כנגד מנה.

(ג) המונח נזכר בתלמוד אך ורק בקשר לדיני יו"ט, ולא נזכר כלל בקשר עם דיני שבת.

(ד) הצענו הסבר אפשרי ליחס שבין המונח "עובדין דחול" לבין משפטי "כדשע"ב" לפי שימוש המשוער בבית מדרשו של אביי.

4. מפירושו של רש"י למקורות "עובדין דחול" ו"כדשע"ב" עולה:

(א) המונח "עובדין דחול" מציין לקטגוריה של איסורים המשותפת לשבת ויום טוב. קטגוריה זאת היא המצויינת בספרות התנאית במשפטי "כדשע"ב" (לצורותיהן השונות, שכולן לדבר אחד נתכוונו - לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול").¹⁵

¹⁵ על תפקידו של רש"י ביצירת מושגים בתחום ההלכה השוה גם למ"ש פ' דיקשטיין בענין הנוגע לתחום הלכתי אחר, במאמרו "שווג ומזיד אונס ורצון" שנדפס ב"המשפט העברי", קובץ ד', ת"א, תרצ"ג, עמ' 76.

ב) לקטגוריה זאת שייכים איסורים שנאסר לבצעם אך ורק כדרך עשייתם בחול, אך הותרה עשייתם בשינוי.¹⁶

16 מכאן יובן כי לא רחוקה הדרך גם להנחה ההפוכה, כי איסורים שזכרו במקורות אחרים כמותרים בתנאי שיעשו בשינוי שייכים הם ממילא לקטגוריה איסורי "עובדין חול". ראה למשל בבלי שבת קל"ט, ב', מימרא בשם רבה בר רב הונא (וראה שם הגהות הב"ח, אבל יתכן שלפני הב"ח היה כת"י טועה, בו נכתב כאן "ד' אבין" בהשפעת "ד' אבין" לעיל, בריש הסוגיה): "מערים אדם על המשמרת ביו"ט לתלות בה רמונים ותולה בה שמרים". רש"י שם בד"ה "מערים" מקשר את דברי רבה בר רב הונא אלז לסברת אבין, ומסביר כי גם לדעת רבה בר רב הונא תליית המשמרת נאסרה משום "עובדין חול", ומשום כך בשינוי יש להתירה, שכן רבה בר רב הונא מתיר תליית המשמרת רק על ידי הערמה. (אך נדמה כי כאן יהיה קשה לקבל את דבריו, שכן אם רצה אכן רבה בר רב הונא להתיר פעולה זאת כלאחר יד לא היה נצרך כלל להתיר לעשותה ע"י הערמה! יש להניח לפי זה כי רבה בר רב הונא כלל לא ידע על סברת אבין, ולא קישר את האיסור במשנה על תליית המשמרת לקטגוריה של איסורי "כדרך חול", ובודאי שלא ל"עובדין חול". וראה, אכן, בתוס' שם קל"ח, א' ד"ה "כסא גלין". לפי דברינו מובן גם מדוע רב אשי רואה לנכון להעיר שם על דברי רבה בר רב הונא אלו: "והוא דתלה בה רימונים". כלומר רב אשי אינו רואה מקום להקל בהערמה זאת, ומחמיר שתיעשה רק באופן המוכיח בעליל כי משמרת זאת לא נתלתה לשם סינון שמרים. מגמה זאת אינה עולה בקנה אחד עם ההבנה כי קטגוריה "כדרך חול" נאסרה רק כדרך שעושה בחול, ובשינוי מדדך זאת, בלא כל צורך בהערמה יש להתירם).

וראה בבלי שבת קמ"א, א' שבענין דיכתי פלפלין מוסר מחלוקת: "אמר רב יהודה הני פלפלי מידק חדא חדא (רש"י: "לאו טוחן הוא, אלא כלאחר יד") בקתא זסכינא שרי, תרתי אסיירי. ולדעת רבא: "כיון דמשני אפילו טובא נמי". וכבר בעלי התוס' שם בד"ה "הני" קישרו את הצורך בשינוי כאן לכך שהמדובר, לפי דעתם, בלא שינוי, על איסור מאיסורי הקטגוריה של "עובדין חול", באמרום כי חכמים החולקים על רבי אלעזר בן עזריה, המתיר שחיקת פלפלין בריחים שלהם (ראה משנת ביצה ב', ח'), משום "דבריחים שלהם מחזי טפי כי עובדי חול". מכאן והלאה נשתגר אצל האחרונים רעיון זה. כך הט"ז על השו"ע, או"ח, סימן שכ"א סק"ז, והגר"א בביאורו שם ד"ה "ובקערה" וד"ה "אין" ס"ק ט"ז. (וראה שם ב"ברכת אליהו", ר"ב רקובר ור"מ גרינברג, ח"ה, ירושלים, תשמ"ה, הע' 7 בעמ' רכ"ח. אשר לדיון ההלכתי שהסתעף מקביעה זאת, וליוכוח הסוער שעבר בין חכמי צנעא שבתים, ראה שו"ת פעולת צדיק, ח"ב, סימן כ"ה, וד"י קאפח, בענין דיכה, חיתון יקות, ושחיקה בשבת, סיני, כרך ע"ז, חוב' ה'-ו', עמ' רמ"א-רנ"ג).

וכך, בנוגע לאיסורי הלישה כדרכה, בשבת קנ"ה, ב' - קנ"ו, א' מבואר היתר ה"ש אומרי"ן שבביריתא שם להתיר גיבול קלי, ובהמשך מבארים כי היתר זה הוא דוקא כשהפעולה נעשית בשינוי, ושם נראה כי איסורים אלו נובעים מן החששות שסביב מלאכת הלישה, וכך עולה מדברי הראשונים שסוכמו בדברי השו"ע או"ח סימן שכ"א סעיף י"ד: "אין מגבלין וכו' שמה יבוא ללוש וכו' אבל תבואה שלא הביאה שליש וכו' אבל קשה אסור מפני שנראה כלש צריך לשנות" וכו'. אך לשון הריטב"א בחידושו שם בד"ה "זה"מ דקא משני" (מהד"ר"מ גולדשטיין, ירושלים, תש"ן, עמ' תתר"ט): "אבל י"ל דאפילו ר' יוסי בר' יהודה דשרי גיבול בשינוי דלעיל מודה דבעינן בשתות רכה שינוי כל דהו, שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול" וכו'.

ובבבלי, שם, ק"מ, א': "איתמר חרדל שלשו מערב שבת למחר אמר רב ממחו בכלי אבל לא ביד וכו' אלא אמר שמואל ממחו ביד ואינו ממחו בכלי". וברש"י שם בד"ה "אלא אמר שמואל" העיר כי היתר זה למחות ביד נובע מכך: "שאין זה דרכו בחול". ובהמשך הסוגיה שם מובא: "אמר מר זוטרא לית הלכתא כלל הני שמעתתא, אלא כי הא דאיתמר 'חרדל שלשו מע"ש למחר נותן לתוכו דבש, ולא יטרוף אלא מערב" וכו', ובמיוחד לר"ן שם: "ולא יטרוף אלא מערב שבת. כלומר לא יטרוף בכח כדרך שעושה בחול". ואם כאן עדיין אין הדברים בהירים דיים, הרי שבדברי האחרונים כבר הובע בנידור הרעיון, כי לפנינו איסור מן הקטגוריה של "עובדין חול". ראה למשל בדברי ר"ה נאה ב"קצות השולחן", ח"ז, ב"בדי השולחן" (דף כ"ה, ע"ב): "...דליכא בהא (דיונו שם בענין עשיית מי סודה בשבת) משום "עובדין חול", שלא מצינו זאת אלא בעושה מלאכה כעין טחינה ולישה ואז צריך לשנות, אבל במערב אוכל במשקה לית לן בה" וכו'. ואחרונים שלא הכירו רעיון זה, המקשר פעולה זאת שהותרה בשינוי לקטגוריה של "עובדין חול" אכן עמדו כאן תמהים. כך למשל, ב"ביאור הלכה" (של ה"משנה ברורה") לשו"ע שם בד"ה "יכול לערב": "ובאמת צע"ג האיך התירו חז"ל עצם הגיבול שהוא איסור דאורייתא ע"י השינוי המועט הזה דהיינו שאינו טורף בכח" וכו'.

יש להוסיף לכך (ראה מ"ש ע"כ בעמ' 236-238) כי גם איסורים שנחשבו כאיסורים "קלים" מאיזו סיבה, כגון זו שהבאנו שם בנוגע לפעולות המדידה, שהותרו לצורך מצוה, גם הם נחשבו ע"י חלק מן הראשונים כאיסורים שיש לשייכם מחמת "קלותם" (ע"ש בדברינו) לקטגוריה של איסורי "עובדין חול".

ועוד יש להעיר לדברי רבינו פרחיה והסוברים כמותו (ראה עמ' 189) שהבינו כי איסורי דיבור חול בשבת שייכים לקטגוריה של איסורי "עובדין חול" משום שיש צורך לשנות בהם בשבת מדרכם בחול.

פרשנות הרמב"ם לסיומת "כדשע"ב" שבמקורות התנאיים והאמוראיים ועמדתו כלפי הקטגוריה המיוחדת של "עובדין דחול"¹⁷

משנגשים אנו לעמוד על טיבה של תפיסת הרמב"ם בנושא בו אנו עוסקים, מתגלות לנו כמה תופעות מתמיהות, המבקשות הסבר. חלק מן המקורות הללו בהם עסקנו בתוספתא אמנם מובאים בחיבורו כלשונם,¹⁸ אך בחלק נכבד מן המקורות הללו רואה הרמב"ם צורך לשנות מן הנוסח שלפנינו, וזאת בתרתי: (א) בכל ההלכות הללו מן התוספתא ראינו כי הצורה התחבירית שהיתה בשימוש בספרות התנאית, הינה I או II ואילו צורה תחבירית III: "לא (יעשה אדם פעולה פלונית) שלא יעשה כדשע"ב" אינה מצויה כלל בתוספתא, אלא רק בברייתות בבליות. אך הרמב"ם, כשהוא מעתיק מקורות אלו, רואה צורך לשנות בחלק מן המקורות את הצורה התחבירית I ו-II לצורה III.

כך, למשל, במקור 3 בתוספתא¹⁹ הלשון היא:

"... ובלבד שלא ימלול בידו הרבה כדשע"ב" וכו'.

אבל הרמב"ם מעתיק בהלכות שבת כ"א, י"ט:

"חבילי פיאה ואזוב וקורנית... אבל לא בידו הרבה שלא יעשה כדשע"ב".

כך גם לגבי המקור הראשון אותו הצגנו לעיל מן התוספתא:²⁰

"... ובלבד שלא ירדה בידו ובקופה כדשע"ב".

ובברייתא ששנה רב פפא לרבא בבבלי עירובין ק"ד, א':²¹

"... אינו מרדה לא בסל ולא בקופה אלא בשולי קופה".

והרמב"ם משלב את שתי הנוסחאות שם כ"א, ד':

"... לא ירדה לא בסל ולא בקופה אלא בשולי הקופה שלא יעשה כדשע"ב" וכו'.

17 העיין בפרק זה ובבאים אחריו יוקדש לבירור העמדה השיטתית בה נוקט הרמב"ם בפסקיו בטעמיהן של ההלכות הנוגעות למשפטי "כדשע"ב". והנה, בכל מה שנוגע לטעמי ההלכות אותם מספק הרמב"ם בחיבורו, סבור ר"י לוינגר, דרכי המחשבה ההלכתית של הרמב"ם, ירושלים, תשכ"ה, עמ' 21 ואילך (נדפס קודם לכן בספר השנה למדעי היהדות של אוני' בר-אילן, א', תשכ"ג, עמ' 255 ואילך), כי יש להתייחס אליהן בספקנות רבה, והוא מחלק בין שני תחומים: "התחום העיקרי שכלולים בו גופי ההלכות... והתחום הטפל שכלולים בו ההנמקות, הביסוסים התיאורטיים, ההסברות וההדגמות הבאות במשנה תורה, שאין לייחס להן אותה מידה של קפדנות ודייקנות כלפי האמת כדרך שאנו צריכים לייחס לתחום העיקרי". ברם, נדמה שאין דברים אלו חלים על כללי ההלכות בהם אנו דנים כאן. שכן, אנו מוצאים, כפי שנראה בהמשך הדברים, גם עיסוק מדוקדק וחמור מצד הרמב"ם בשאלת טעמן של ההלכות הללו, וגם דייקנות ושיטתיות בטעמים אותם מציב הרמב"ם בפסקיו בחיבורו, בכל הנוגע למשפטי "כדשע"ב" שבמקורות מהם הוא שואב.

18 כך לדוגמא מעתיק הרמב"ם מקור 8 שבתוספתא (עמ' 45) כמעט כלשונו. לפנינו בתוספתא שם: "... ובלבד שלא ימנה ולא ישקול ולא ימדוד כדשע"ב" (וראה שם הע' 71), והרמב"ם בהלכות יום טוב ד', כ"ה: "שוכרין וכו' ובלבד שלא ישקול ולא ימדוד ולא ימנה כדשע"ב". (אלא שאיני יודע מדוע הועתקו הפעולות הללו אצלו בסדר שונה, ובמק"י י"ב, א', הגרסא בברייתא "שלא ימדוד ושלא ישקול ולא ימנה כדשע"ב").

19 עמ' 40-41.

20 עמ' 33.

21 עמ' 34.

כלומר, הרמב"ם העדיף את נוסח הברייתא שבבבלי, אבל טרח להוסיף לה את הסיומת "כדשע"ב שמן התוספתא, אך עשה זאת בתוספת שינוי תחבירי משמעותי מן הצורה II לצורה III.

וכן בנוגע למקור 5 שבתוספתא: 22

"... ובלבד שלא יקנח בידו ובמפה כדשע"ב."

הרמב"ם מעתיקו שם כ"ב, י"ט, כך:

"... אבל לא במפה שמקנחין בה את הידים שלא יעשה כדשע"ב."

עולה, איפה, השאלה מדוע טרח הרמב"ם לשנות את הצורה התחבירית של כל אותם מקורות, ומדוע, מאידך, השאיר מקורות אחרים ללא שינוי תחבירי זה.

ב) אם לגבי התופעה הקודמת גילינו כי רק בחלק מהמקורות שינה הרמב"ם ממה שהיה לפניו, הרי שבנוגע לשינוי הטקסטואלי השני, שנציג אותו כעת, העניין אף בולט יותר. כך אנו מוצאים, כי בכל המקרים מוסיף הרמב"ם נימוק לסיומת "כדשע"ב.²³ נימוק זה הופך את האיסור הנזכר במשפטי "כדשע"ב לגזירת חכמים שתפקידה להציב משמרת למלאכה מסוימת מל"ט המלאכות המנויות במשנת שבת ז', ב'. בטבלה הבאה נציג את רשימת הנימוקים שהרמב"ם הוסיף למקורות שבתוספתא הנ"ל (לפי סדר המקורות שהבאנו לעיל):

22 עמ' 42.

23 למעשה עושה זאת הרמב"ם בכל המקרים בהם שייכת תוספת נימוק זאת. ואף שישנם לכאורה מיעוט של מקרים יוצאי דופן, הרי שנראה בברור כי בכל המקרים הללו היתה סיבה מובנת להשמטה זאת. באשר למקורות 1 ו-8 שבתוספתא (עמ' 38 ו-45) העוסקים בהלכות יו"ט, הרי מתחילה עלינו להקדים ולומר כי בכל הלכות יו"ט כשהרמב"ם מביא עניינים אלו - וישנם עניינים נוספים שנדון בהם בהמשך, שהרמב"ם ניסחם גם כן בתוספת הסיומת "שלא יעשה כדרך חול" - הרי שם אינו מצרף להלכות אלו את הנימוק המקשרם למלאכות ע"י גזירה, וראה לעיל עמ' 93-86 שם הקדשנו לבידור העניין דיון מיוחד. מקור 2 כלל לא הובא ב"משנה תורה" (אולי משום שלא מצא ענין להעתיקו להלכה בשעה שכלים אלו, בהם עוסקת התוספתא, כבר אינם מוכרים).

ומקור 4 הובא בהלכות שבת כ"א, י"ז בהשמטת הפסוקית "כדשע"ב, הנמצאת במקור בתוספתא דילן, וזאת משום שהרמב"ם העדיף את נוסח הברייתא שמוסר אביי בבבלי (ראה מ"ש בעמ' 42 הע' 54) בביצה י"ב, ב' (גם בנוסח התוספתא במקבילה בביצה א', כ' חסרה סיומת זאת).

גם השמטה זאת תוסבר יפה יותר על פי הדרך שתוצע להלן, ובהתאם לטענה כי לרמב"ם התפרשו פסוקיות "כדשע"ב כפסוקיות אופן חסרות סיבה, ומשום כך אין הכרח לנסח הלכה זאת בנוסח הכולל פסוקית "כדשע"ב, בשעה שהרמב"ם בין כה וכה מפרט את אופן העשייה המשונה שרק על פיו יהיה מותר למלול בשבת. אך לפרשנות שתראה גם בפסקי הרמב"ם את פסוקיות "כדשע"ב כפסוקיות אופן הכוללות סיבה או כפסוקיות סיבה של ממש, לא יובן מדוע העדיף הרמב"ם את נוסח הברייתא שבבבלי - שם הניסוח הינו לכאורה חסר, וצריך השלמה מנוסח התוספתא. וראה גם מ"ש בעמ' 80 הע' 29.

מקור	רמב"ם
בפתיחה	<p>שבת, כ"א, ד': "חצר שנתקלקלה במי הגשמים מביא תבן ומרדה בה, וכשהוא מרדה לא ירדה לא בסל ולא בקופה אלא בשולי הקופה שלא יעשה כדשהע"ב ויבא להשוות גומות".</p>
3	<p>תוספתא, שם, י"א: חבילי איזוב הסיאה והקורנית שהכניסן לעצים אין אוכל מהן בשבת. למאכל בהמה אוכל מהן. קוטים קוטים ואוכל וכו' מולל ואוכל ובלבד שלא ימלול ביד דברי ר' יהודה, וחכמים אומ' מולל בראשי אצבעותיו ואוכל ובלבד שלא ימלול בידו הרבה כדשהע"ב".</p>
5	<p>שם, ט"ז (י"ז) ח': "מקנחין בזנב הסוס ובזנב הפרה ובזנב שועל ובמפה של קוצין ובסיער של שועין ובלבד שלא יקנח בידו ובמפה כדשהע"ב".</p>
6	<p>משנה, שם, כג, ב': מונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו מפיו, אבל לא מן הכתב". תוספתא, שם, י"ז, (י"ח), ו': מונה אדם את אורחיו כמה בחוץ וכמה בפנים, וכמה מנות צריך</p>
	<p>שם, כ"ג, י"ט: "אסור לקרות בשטרי הדיוטות בשבת שלא יהא כדרך חול ויבא למחוק, מונה אדם פרפרותיו ואת אורחיו מפיו אבל לא מן הכתב כדי שלא יקרא בשטרי הדיוטות וכו'".</p>

	להתקין להן מן הכתב שעל גבי הכותל, אבל לא מן הטבלה ולא מן הפנקס כדשע"ב.	
7	שם, שם, כ"ה: המשמר זרעים מפני עופות ומקשאות מפני חיה, משמר כדרכו בשבת, ובלבד שלא יעשה כדשע"ב.	שם, כ"ד, ט': "המשמר זרעיו מפני העופות ומקשאין ומדלעין מפני החיה לא יספק ולא ירקד כדשע"ב גזירה שמא יטול צרור ויזרוק ארבע אמות ברשות הרבים".

בפסקי הרמב"ם שבטבלה זאת אנו רואים היטב כיצד הוא מצמיד לכל סיומת "כדשע"ב" המופיעה במקורות שלפניו תוספת של נימוק, ההופכת את האיסור לגזירה משום איזו מלאכה מן המלאכות.²⁴ מתברר, איפוא, שהרמב"ם אינו מוכן לראות את הפסוקית "כדשע"ב", המופיעה במקורות שלפניו, כמרמזת לקטגוריה מיוחדת של איסורים (= "עובדין דחול", כפי שראינו בשיטת רש"י), שאלא"כ לא היה נזקק בכל מקום לצרף לכך את הנימוק ההופך איסורים אלו להיות גזירה, משמרת למלאכות! ויש לשאול: מנין למד זאת הרמב"ם?

אם תאמר כי הטעם לכך הוא, שהרמב"ם ראה באיסורים אלו חלק ממערך איסורי ה"שבות" שנתפרשו לו²⁵ כ"גזירות שמא", משמרת למלאכות, הרי תעלה השאלה: זו גופא מנין לו? ומנין שאין איסורים אלו שייכים לקטגוריה נפרדת?

נראה לי כי מסתבר לומר, שהמקור התלמודי הבולט ביותר ממנו יכל להסיק זאת הרמב"ם היה מן הסוגיה בבבלי עירובין ק"ד, א'²⁶ בו מופיעה במפורש הסיומת "כדשע"ב" (גם בברייתא שבבבלי), ואין התלמוד מנע שם מלקבל כטעם לאיסור לספק לרקד ולטפח את דברי רב אחא בר יעקב כי יש כאן גזירה

24 באשר למקור 6 שם, ראינו בדיונו הקודם (עמ' 44) כי טעמו של איסור זה נחלקו אמוראים. לרב ביבי גזירה היא שמא ימחוק, ולאביי גזירה שמא יקרא בשטרי הדיוטות. והסוגיה בתלמוד, בהמשך הדיון שם, טורחת מאוד למצוא נפקא מינה מעשית בין שתי דעות אלו. וכבר הערנו שם כי לדעת ר"ש ליברמן בתוכ"פ פירוש הדברים הוא כזה, שלאביי אסורה פעולה זאת משום "דרך חול", ולרב ביבי היא גזירה, סניף למלאכת המחיקה. מעתה, אם אכן הבין הרמב"ם כך, הרי שהוא מבטל בפסקו כמעט לגמרי את ההבדל שבין שתי השיטות, שכן מחד הוא אומר שהאיסור לקרות בשטרי הדיוטות הוא כדי "שלא יהא כדרך חול", ומאידך הוא מוסיף: "ויבא למחוק". (והאיסור לקרוא מן הכתב, כפי שהוא ממשיך ואומר, הוא כדי "שלא יקרא בשטרי הדיוטות"). ולפרשני הרמב"ם שם - ראה "מגיד משנה" ו"מעשה רוקח" שם - שהבינו כי פסק כאביי, (ולפ"ז "ויבא למחוק" הסבר הוא לטעם אביי), תצטמצם המחלוקת שבין אביי לרב ביבי אך ורק לשאלה אם איסור הקריאה מהכתב הוא גזירה ישירה שמא יבוא למחוק, או עקיפה, כדעת אביי: שמא יבוא לקרוא בשטרי הדיוטות] = כשזאת עצמה גזירה (לגזירה) - שמא יבוא למחוק], מה שנראה, לדעתי, מאוד תמוה.

לכן מסתבר לומר - בין אם נקבל את פרושו של ר"ש ליברמן בנוגע לדברי אביי עצמו ובין אם לאו - כי לרמב"ם הובנה דעת אביי כגזירה פרטית "שמא יבוא לקרוא בשטרי הדיוטות", ותו לא. ואין כאן כל רמז לקטגוריה של איסורי "דרך חול", שהוא ממאן להודות בקיומה, כפי שנבוא להוכיח להלן.

25 ועל כך ראה מ"ש בעמ' 106 ואילך.

26 ראה לעיל עמ' 59-60.

"שמה יטול צרור", אע"פ שלכאורה אין מפורש יותר ממה שאומרת התוספתא (והברייתא שבבבלי) "כדשע"ב!"

מכאן יכל, כפי הנראה, הרמב"ם להסיק כי אין הסיימת "כדשע"ב" צריכה להתפרש כפסוקית אופן המכילה סיבה. ואף שכשעמדנו אנו בדברינו בפרשנות המקורות האמוראיים, הבענו דעתנו שם, כי רב אחא בר יעקב מייצג מסורת אחרת, שונה מהמסורת הפומבדיתאית שמדבי אביי, שראתה בפסוקיות "כדשע"ב" ציון לקטגוריה מיוחדת של איסורים, הרי הרמב"ם רצה, כפי הנראה, ליישב את שתי הגישות הנוגדות הללו, הנובעות שתיהן מן המקורות אמוראיים.²⁷

ננסה כעת להסביר כיצד, לפי דעתנו, יישב הרמב"ם תפיסות אמוראיות מנוגדות אלו. ראינו, איפוא, עד עתה, שתי תופעות חשובות שבהן שינה הרמב"ם שינוי משמעותי מן הנוסח של המשפטים התנאיים המסיימים בפסוקיות "כדשע"ב":

(א) במקרים רבים טרח להפוך את הצורה התחבירית I או II לצורה התחבירית III.
(ב) בכל המקרים בהם היה מקום לכך, הוסיף בהלכות שבת לסיימת המקורית "כדשע"ב" את הנימוק המקשר איסורים אלו למלאכה מן המלאכות בדרך של "גזירה שמא".

לכאורה, אלו שתי תופעות סותרות ומנוגדות מעיקרן. שכן, אם תופעה (א) פירושה בעצם הפיכת משפטי "כדשע"ב" מצורות I או II, המתפרשות - או לפחות יכולות להתפרש - כמכילות פסוקיות אופן חסרות סיבה, לצורה תחבירית III, המחייבת אותנו לראות בה פסוקית סיבה, הרי שבתופעה (ב) מתפרשת תוספת הנימוק שהרמב"ם טורח להוסיף - כנתינת טעם עיקרית, המעמידה בהכרח את הסיימת "כדשע"ב" כפסוקית אופן חסרת סיבה.

אך לאמיתו של דבר, נראה כי אין תופעות אלו שאנו עומדים עליהן כאן תופעות מנוגדות כלל, אלא משלימות זו את זו. תופעות שמהן נוכל ללמוד על פרשנות הרמב"ם למקורות שלפנינו, ונוכל, משנבין את כוונת הרמב"ם, גם לעמוד על כך שדוקא זוית הראיה הלא מקובלת, שהצבנו בפרק הראשון כאפשרות (א) או כאפשרות (ב), היא זו שתוכל לבאר לנו יפה מה היתה עמדת המוצא של הרמב"ם בנידון. ואנו אומרים כך: הרמב"ם הבין את פסוקיות "כדשע"ב" שבמקורות התנאיים כפסוקיות אופן חסרות סיבה.

הרמב"ם, המודע היטב לעובדה כי בברייתות-הבבליות ובפי אמוראים מסויימים קיבלה סיימת זאת את הצורה התחבירית מס' III, המחייבת לכאורה לראות בפסוקיות אלו פסוקיות סיבה - דבר הסותר לכאורה את הבנתו כי פסוקיות אלו במקורות התנאיים הן פסוקיות אופן חסרות סיבה - מיישב זאת באופן כזה שהוא מעתיק את הצורה התחבירית מס' III כמשפט סיבה חסר.

וכך מתפרש לו מובנו של משפט סיבה זה: מתחילה אנו אומרים כי לא יעשה אדם פעולה פלונית (כדי) שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול. ואך, אמנם, כעת יש להוסיף ולשאול: - מאחר שאין הרמב"ם מקבל משפט זה כמשפט סיבה מנומק דיו - מדוע נאסר לבצע פעולה זאת כדרך שהוא עושה בחול? ועל כך

27 וראה להלן עמ' 91.

תבוא כעת התשובה השלמה: **גזירה משום מלאכה פלונית.**

למעשה, יש להדגיש, כי הבנה מעין זו יוצרת מובן חדש לגמרי לתפקידן של פסוקיות "כדשע"ב" במשפט הסיבה החסר. פסוקיות אלו - אף שמבחינה תחבירית הריהן בודאי פסוקיות סיבה - מובנות מעתה בעצם כפסוקיות אופן גמורות, הבאות למעשה רק כדי לומר כי פעולה פלונית אסורה "כדי שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול" = כדי שלא יעשה פעולה זאת כדרכה אלא ישנה. וכדרך שימוש (ב) של פסוקיות "כדשע"ב" שהצענו בתחילה.

כך נוהג הרמב"ם בכל המקורות התנאיים והאמוראיים המשתמשים בנימוק "שלא יעשה כדשע"ב" בהלכות שבת. מתחילה הוא מציבם כמשפטי סיבה חסרים שיש להשליםם, ואז נחלץ הוא עצמו למלאכת ההשלמה הזאת, וכך מוסיף הוא מסברתו את הטעם לאיסור בדרך של "גזירה שמא". כך, למשל, דברי אביי בבבלי, שבת, קל"ח, א' 28⁸ המסביר (בניגוד לרב יוסף) כי תליית המשמרת אסורה מדרבנן "שלא יעשה כדשע"ב" מתפרשים לדעת הרמב"ם כמשפט חסר סיומת עיקרית. והרמב"ם משלים את החסר בהלכות שבת כ"א, י"ז:

"...אסור לתלות את המשמרת כדרך שהוא עושה בחול שמא יבוא לשמר."

ומכאן שעלינו לסכם ולומר, כי הרמב"ם אכן הבין את המקורות התנאיים כמשפטי אופן אשר אינם כוללים סיבה, ומשום כך ראה צורך להוסיף סיבה בכל מקום בו נזכרים משפטי אופן אלו. אך מאידך ראה גם ראה הרמב"ם כי מקורות תלמודיים אחרים (שאנו זיהיננום כבבליים) משתמשים בסיומת "כדשע"ב" כפסוקיות סיבה, וכדי ליישב את המקורות התנאיים שהתפרשו לו כמשפטי אופן חסרי סיבה עם המקורות שבהם פסוקיות "כדשע"ב" הן פסוקיות סיבה מובהקות, יצר הרמב"ם מבנה מורכב, שעל פיו הסביר את כל פסוקיות הסיבה הנאמרות בצורה התחבירית מס' III כפסוקיות סיבה חסרות. כלומר, לפנינו פסוקיות סיבה שנשמטה מהן הסיבה העיקרית, שהיא לעולם אצלו: גזירת חכמים שלא לעשות פעולות אלו - משום אחת מן המלאכות.

תופעה זו - של הבנת משפטי "כדשע"ב" כמשפטי סיבה חסרים והשלמתם על ידו - חוזרת, כאמור, אצל הרמב"ם בהלכות שבת גם בניסוחם להלכה של שאר המקורות התנאיים שבבבלי, וכן בדברי האמוראים.²⁹

28 עליהם עמדנו בעמ' 57-58.

29 שוב (ראה לעיל, בסוף הע' 23) יש לציין את העובדה כי בחלק מן המקורות שציינו בפרק על משפטי "כדשע"ב" בספרות האמוראית אין הרמב"ם כלל טורח להזכיר את הסיומת "שלא יעשה כדשע"ב". כך לגבי חלק מהמקורות הנ"ל שבירושלמי (אך שם אפשר שהעדיף את מקורות הבבלי), וכך לגבי מקור 3 שבבבלי, ראה הלכות שבת כ"ב, ז'. גם תופעה זאת מוסברת, כמדומה, רק אם נסכים כי לרמב"ם אין מדובר במשפטים אלו כלל על טעם לאיסור או בציון קטגוריאל, אלא יש בהם אך ורק ציון אופן, שהרמב"ם ניסחו לעיתים בדרכים אחרות. על כך ראה מ"ש להלן בעמ' 89-93.

מקור	רמב"ם
<p>הברייתות שבבבלי: שבת, קמ"ג, ב': "תנא לא יספוג ביין וכו' שלא יעשה כדשהע"ב".³⁰</p>	<p>שבת, כ"ב, ט"ז: "גשברה לו חבית בשבת מציל וכו' ובלבד שלא יספוג וכו' שאם יעשה כדשהע"ב שמא יבוא לידי סחיטה".</p>
<p>שם, שם: "ת"ר נתפזרו לו פירות בחצר מלקט על יד על יד וכו' שלא יעשה כדשהע"ב".³¹</p>	<p>שם, כ"א, י"א:³² המדבק פירות עד שיעשו גוף אחד חייב משום מעמר, לפיכך מי שנתפזרו לו פירות בחצרו מלקט על יד על יד ואוכל, אבל לא יתן לתוך הסל ולא לתוך הקופה כדשהע"ב שאם יעשה כדשהע"ב³³ שמא יכבשם בידו בתוך הקופה ויבא לידי עימור".</p>
<p>שם קמ"ז, ב': ת"ר סכין וממשמשין בבני מעיים בשבת ובלבד שלא יעשה כדשהע"ב.³⁴</p>	<p>שם, כ"א, כ': "לפיכך אסור לבריא להתרפאות בשבת גזרה שמא ישחוק סממנים". (ותחת כותרת זו הולך ומונה הרמב"ם כל איסורי הרפואה כולל זו שלנו בהלכה כ"ח שם).</p>

30 לעיל עמ' 47.

31 לעיל עמ' 49.

32 וראה מ"ש בעמ' 224-228.

33 "שאם... בחול" ליתא בנוסח ספר הבתים שער ט' ה"ד, וכן בכת"י ברלין טיבינגן 7A, ובכת"י אוקספורד 569 ובדפוס ר"מ בן שאלתיאל. ראה שנו"ס שבמהד' ר"ש פרנקל.

34 לעיל עמ' 50.

מקור	רמב"ם
<p>המקורות האמוראים³⁵:</p> <p>בבלי שבת קל"ט ב': "מסננין את היין בסודרין אמר רב שימי בר חייא ובלבד שלא יעשה גומא" ירושלמי, שם, כ', ב' (י"ז, ג'): ר' בא בשם רב ובלבד שלא יעשה אותה כמין חיק, בעייתא דא מילתא מהו לכפותן ונעשית חיק מאליה, א"ר מתניה מטה אותה על צידה ובלבד שלא יעשה כדשהע"ב³⁷.</p>	<p>שם, כ"א, י"ז: "לא יעשה גומא בסודר שלא יעשה כדשהע"ב ויבא לשמר במשמרת"³⁶.</p>
<p>בבלי שם, קל"ז, ב' - קל"ח, א': "איבעיא להו תלה מאי, אמר רב א"ל אביי יוסף תלה חייב חטאת אלא מעתה תלה כוזא בסיכתא ה"נ דמיחייב? אלא אמר אביי מדרבנן היא, שלא יעשה כדשהע"ב"³⁸.</p>	<p>שם, שם: "אסור לתלות את המשמרת כדשהע"ב שמא יבא לשמר" הלכות יו"ט ג', י"ז: ואם היתה המשמרת תלויה מותר ליתן לה יין ביו"ט אבל לא לתלה בתחילה שלא יעשה כדשהע"ב"³⁹.</p>

3938373635

מחוץ למקורות הללו ישנן עוד הלכות המנוסחות אצל הרמב"ם בצירוף משפטי "כדשע"ב" (כנראה הוסיפם מדעתו), ובכך נעסוק בהרחבה בהמשך.⁴⁰ ועתה, לאחר שעיינו במקורות שבפסקי הרמב"ם בחיבורו בהלכות שבת, והצענו את עיקרי שיטתנו בהבנת דבריו, נעיינ בתשובה שהשיב הרמב"ם לשואליו בנוגע ליחסו שלו כלפי אותה קטגוריה של איסורים

35 דברי רבא בשבת פ"א, א' א' אסור למשמש בצרור בשבת כדרך שממשמש בחול" ומסקנת הגמ' שם שמותר למשמש רק

בשינוי, לא הובאו בפסקי הרמב"ם. וראה מ"ש בעמ' 57 הע' 33.

36 גם מכאן מוכח מה שכתבנו לעיל, שכן דבריו חציים מנוסח הירושלמי וחציים מנוסח הבבלי, ובאמת לו היה רואה הרמב"ם בנוסחים הללו סתירה לא היה מרכיבם זה על זה. אלא ודאי ראה אותם כנוסחים חסרים שיש להשליםם זה מזה.

37 לעיל עמ' 55.

38 לעיל עמ' 57-58.

39 יש לשים לב לעובדה, שבאותה הלכה, כשהיא מנוסחת בהלכות יו"ט, אין הרמב"ם מוסיף את הסיבה המשלימה את משפט הסיבה: "שמא יבוא לשמר". על תופעה זאת בהלכות יו"ט ראה להלן עמ' 86-93.

40 ראה עמ' 96-105 ועמ' 98 הע' 101.

שנאסרו משום "דרך חול", ונראה כיצד יש לפרשה לאור דברינו הנ"ל.
בשו"ת הרמב"ם, מהד' בלאו סימן ש"ו, נשאל הרמב"ם לגבי תליית הכוז והמצנפת בשבת:
"שאלה: תלא כוזא בסיכתא⁴¹ שהוא אסור, אם נלמוד ממנו לכל דבר שאין תולין בשבת
כגון המצנפת".

הרמב"ם משיב לשואלו בראשית הדברים על ידי הסבר נכון לדעתו של דברי אב"י במחלוקתו הנ"ל⁴²
עם רב יוסף, שסבר כי פעולה זאת הרי היא כתליית אוהל קבוע, וחייב עליה חטאת.
תשובת אב"י, לפי הבנת הרמב"ם היתה:

"אלא מעתה תלה כוז בסיכתא הכי נמי דמחייב, כלומר שאם תאמר שזה שאסרו חכמים
לתלות המשמרת מפני שהוא [עושה] אהל קבוע, ולפיכך חייב חטאת, מאי שנא משמרת
אפי' תלה הכוז והמצנפת וכיוצא בו חייב. ואינו כן, אלא מותר לתלות הכוז והמצנפת או
אשישה וכיוצא בהם ביתד, אלא אמר אב"י מדרבנן כדי שלא יעשה כדרך שהוא עושה
בחול, פירוש, אמר אב"י אין הטעם באיסור תליית המשמרת מפני שהוא עושה אהל,
אלא איסור תלייתה מדרבנן שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול".

והמסקנה מדברי אב"י אלו, היא:

"והנה למדת שהאיסור מדרבנן הוא תליית המשמרת, לפי שהמשמרת עושה מלאכה⁴³
וחייב סקילה, לפיכך אסור⁴⁴ תלייתה, ודכוותה אמרינן שלא יעשה כדרך שהוא עושה
בחול, אבל תליית הכוז והמצנפת וכיוצא בהן מותר לפי שאין עושין בהם מלאכה
שחייבים עליה סקילה".

ואם נאמר כי אסורות הן משום שנעשות כ"דרך שנעשות בחול" הרי אין זה נכון, לפי דעתו, כי:
"לא אמרינן בכי הני שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול. אם כן לא יאכל כדרך שהוא
אוכל בחול, ולא יסב כדרך שהוא מיסב בחול, זה דבר ברור למבין, שאין אתה מוצא
לעולם דברים שאסרו חכמים משום שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול אלא דברים
שאפשר שירגילו למלאכה".

והוא מדגים את כוונתו:

"כגון מי שנשברה לו חבית של יין לא יספג⁴⁵ בין או יטפח בשמן, שלא יעשה כדרך
שהוא עושה בחול".

כיצד יש לפרש תשובה זאת? אפשרות אחת, היא לומר כי הרמב"ם מכיר בקיומה של קטגוריה מיוחדת
של איסורי שבת שנאסרו מחמת היותן פעולות של "כדרך חול". ופירוש הדברים הוא, שגם לפי דעתו

41 שבת, קל"ז, ב'.

42 עמ' 57-58.

43 ויש בכת"י: "לפי שבמשמרת עושה מלאכה". ראה הע' בלאו שם. ולפי זה נקד "עושה" בשין סגולה.

44 ויש בכת"י: "אסור". עי"ש.

45 בקובץ תשובות הרמב"ם ליפסטיא, תר"ט, הנוסח כאן: "...של יין או של שמן לא יספג", וראה מ"ש בעמ' 48 הע' 84.

ישנם איסורים מיוחדים שחכמים אסרום אך ורק מפאת העובדה שדרך עשייתם היא כשל פעולות "חול", פעולות סקולאריות. והעובדה שהרמב"ם נצרך לנימוק מיוחד בכל מקרה ומקרה של משפטי "כדשע"ב" המובאים בהלכותיו כדי להסביר משום איזו גזירה נאסר כל מקרה כסניף לאיזו מלאכה - זאת עושה הוא רק כדי להסביר על פי איזה קריטריון קבעו חכמים מתי פעולה פלונית נחשבת כפעולת חולין לאסרה משום קטגוריה זאת, ומתי לא.

כך למשל פירש את דברי הרמב"ם ר"ש הלוי מקעלין בחיבורו "מחצית השקל",⁴⁶ על השו"ע או"ח, שט"ו, סקי"א⁴⁷ באמרו:

"...ובאגרת תשובתו הוסיף לבאר (= הרמב"ם) הדבר, ששאלוהו אם מותר לתלות הכד (= הכוז) ביתד, ולא אסרו חכמים עובדה דחול בשבת כ"א (= כי אם) במקום שיש לחוש שיעשה מלאכה דאורייתא, ובכד(= כוז) א"א (= אי אפשר) לבא ע"י התליה לאיסור תורה" וכו'.

ובכן, מתחילה, אנו רואים כי "מחצית השקל" סבור כי גם הרמב"ם כרש"י (שראינו שיטתו לעיל) הבין כי משפטי "כדשע"ב", גם אלו שבענייני שבת, מזוהים לחלוטין עם אותה קטגוריה של איסורי "כדרך חול", והוא סבור כי לדעת הרמב"ם קטגוריה זאת היא היא זו הקרויה בתלמוד בענין יו"ט "עובדין דחול".

זאת על אף העובדה שהרמב"ם עצמו אינו מזכיר לא בתשובה זאת ולא בפסקיו כל קשר ממין זה. ועוד, למדנו כי אליבא ד"מחצית השקל", העובדה שהרמב"ם התיר את תליית הכוז בשבת היא משום שלדעתו ישנו קריטריון אחד ויחיד לקביעה אילו פעולות נאסרו מחמת שייכותן לקטגוריה המיוחדת של "עובדין דחול". וקריטריון זה הוא: אם "יש לחוש שיעשה מלאכה דאורייתא". ובתליית הכוז כיון שאין חשש שיבוא לידי מלאכה דאורייתא גם לא נאסרה פעולה זאת משום "דרך חול".⁴⁸

אבל אנו נציע כאן דרך אחרת לפרש את דברי הרמב"ם הללו בתשובתו,⁴⁹ בהתאם למסקנותינו דלעיל: לדעת הרמב"ם פסוקיות "כדשע"ב" במקורות התנאיים הנן פסוקיות אופן חסרות סיבה, וממילא אין במקורות "כדשע"ב" נימוק לאיסור, ובודאי שאין כאן ציון לקטגוריה מיוחדת של איסורים.

כמו כן נאמר, כי הרמב"ם פירש את משפטי "כדשע"ב" המופיעים בברייתות הבבליות ובדברי האמוראים בצורה התחבירית מס' III כמשפטי סיבה חסרים. כלומר: הסיבות האמיתיות לאיסורים שחכמים הטילו על אותן פעולות אינן מצד היותן פעולות סקולאריות (= "עובדין דחול"), אלא מצד

46 נדפס לראשונה בוינה 1807-1808, ומאז צורף לרוב מהדורות השו"ע. (להלן בקיצור: מחצה"ש).

47 כך הוא מסביר שם את דברי ר"א גומבינר בחיבורו "מגן-אברהם" על השו"ע שם.

48 אין מחצה"ש אלא אחד מיני רבים שפירשו כך את דברי הרמב"ם, ולא צטטנו מדבריו אלא משום שדבריו בענין זה בהירים ולא ניתן לטעות בהם. וראה עוד מ"ש ר"מ אפשטיין בערך השולחן סימן ש"ב סעיף כ"ב בענין קינוח בזנב הסוס, וראה ע"כ בשו"ת שבת קהתי לרש"ק גרוס, חלק או"ח, ירושלים, תשמ"ח, סימן ק"ל, עמ' קי"ט. וכן הבנת ה"מגיד משנה" והב"י בדברי הרמב"ם שהעירו עליהם בעמ' 58 הע' 39 והשגת בעל "כנסת הגדולה". ונדמה שכך נקט המאירי, ראה מ"ש ע"כ בעמ' 97 וראה הע' 57 להלן, ומ"ש על רבינו פרוחיה בעמ' 96-97.

49 אותה כלל לא מעלה מחצה"ש. והדבר אכן מאפיין את עמדתם של רבים מבין האחרונים, ואף חלק מן הראשונים, ביחסם כלפי הקטגוריה של "עובדין דחול". אך ראה רמזים להבנה מעין זו כבר אצל בעל "כנסת הגדולה" (לעיל), וראה מ"ש על דברי רח"ג צמבליסט בעמ' 115 הע' 168 ובהרחבה בעמ' 105-96. וראה לעיל עמ' 37 הע' 31.

החשש שעם עשייתן יגרר האדם לעבור על מלאכה כלשהי מל"ט המלאכות.

ועל פי דרכנו בפירוש דברי תשובתו נוכל להסיק כי לדעת הרמב"ם לא מדובר בכל מקורות משפטי "כדשע"ב" על קטגוריה של איסורי "כדרך חול". (ויהא שם קטגוריה זאת אשר יהא. בין אם נקרא לקבוצת איסורים זאת איסורי "כדרך חול", או אם נרחיק לכת, כרש"י, ונכנה אותה בשם הלקוח מטעמם של איסורי השקילה ביו"ט: "עובדין דחול"). כל האיסורים הללו - לדעת הרמב"ם - יהיו חלק מאיסורי השבות שחכמים גזרו כמשמרת לל"ט המלאכות דאורייתא.⁵⁰

ומשום כך עונה הרמב"ם לשואליו כי אין להעלות על הדעת לאסור את תליית הכוז אך ורק משום שפעולת תלייתו דומה לדרך עשייתו בחול, שכן לפי זה גם "לא יאכל כדרך שהוא אוכל בחול" וכד'. השואל - שהכיר כנראה בקיומה של קטגוריה מיוחדת כזאת של איסורים בשבת⁵¹ - היה סבור כי יש לאסור מטעמה את תליית הכוז. והרמב"ם משיב לו בדבריו, כי קטגוריה זו של איסורים אינה קיימת כלל ועיקר. ומנמק: שכן אם היתה קטגוריה כזאת היו נאסרות בגללה גם פעולות יום-יומיות כמו אכילה והסבה כדרך שעושה אותן בחול.

יש לנו כאן, אם כן - לדעת הרמב"ם - ענין באיסורי שבות רגילים לגמרי, ולא בקטגוריה נפרדת מאיסורי השבות המכונה אצל ראשונים אחרים "עובדין דחול".

ואמנם לפי הבנת "מחצית השקל" יש להתקשות: אם אכן סובר הרמב"ם כי איסורים אלו נאסרו מחמת היותם שייכים לקטגוריה של "עובדין דחול"⁵² - מדוע לדעתו, יהיה הקריטריון שהעמידו חכמים לבחירתן של פעולות אסורות אלו קשור לחשש "שמא יעשה מלאכה"? הלא אפשר שפעולה מסויימת תהיה בעלת אופי של פעילות "חול" ותראה כפגימה באופיו של היום, אך לא תתקשר מאידך כלל ועיקר לחשש כלשהו שמחמתו נוכל לחשוב שע"י עשייתה יגרר האדם לעבור על מלאכה כלשהי?⁵³

ונוסיף ראייה לדברינו: ברמב"ם הלכות יו"ט ה', ד', מובאת הלכה שמקורה במשנת ביצה א', ג': "בית שמאי אומרים אין מוליכין את הסולם משובך לשובך, אבל מטהו מחלון לחלון, ובית הלל מתירין". ובבבלי שם ט', א', הוסבר כי טעם האיסור לב"ש הוא משום ש"הרואה אומר להטיח גגו הוא צריך", וב"ה סוברים: "שובכו מוכיח עליו". אבל לכולי עלמא ברשות היחיד מותר. ועל כך שאלו מדברי רב יהודה אמר רב "כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית עין אפילו בחדרי חדרים אסור". והשיבו: "תנאי היא, דתנאי (משנה שבת, כ"ב, ד') שזטחן בחמה (= מי שנשרו כליו במים) אבל לא כנגד העם, רבי אלעזר ורבי שמעון

50 וראה פתיחת הרמב"ם לפרק כ"א של הלכות שבת, ומ"ש בעמ' 194-191.

51 ויש ידים גם לסברה כי אף הרמב"ם עצמו בצעירותו הבין כך מקורות אלו. ראה מ"ש ע"כ בעמ' 94-96.

52 ופירושו של דבר שהטעם לאוסרן הוא משום היותן פעולות של מעשי חול, פעולות סקולאריות.

53 וכבר רמז הר"י וייס בשו"ת מנחת יצחק ח"ג, סימן נ', לקשיים העומדים בפני בעלי עמדה זאת, כשהם מנסים להעמיד כך את כל המקורות המקובלים בהלכה כשייכים לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול". (וראה דברינו לעיל עמ' 24-31). וראה גם זוחקו של רא"ד גרינולד בשו"ת קרן לדוד, סטמאר, תרפ"ט, חלק אר"ה, סימן צ"ה, המעיר על דברי מחצה"ש: "...אלא דצריך להבין מאי מלאכה דאורייתא שייך בהאי דפרק המביא דאין משלשין את הקופה מאחוריו (= ראה להלן עמ' 185) וגבי לא יביאנו במוט ובמוטה דאסורין משום עובדא דחול (= ראה לעיל עמ' 23 הע' 127), וצ"ל דוודאי מודה הרמב"ם היכא דהוא טירחה יתירה דאסור משום עובדא דחול אף דליכא למיחש למלאכה דאורייתא" וכו'. וראה דברינו להלן בענין משפטי "כדשע"ב" ברמב"ם בהלכות יו"ט.

אוסרין" וכו'. [והרמב"ם מכריע בשאלה זאת בהלכות שבת כ"ב, כ': "...ואסור לו לשטחן, ואפילו בתוך ביתו גזירה שמא יאמר הרואה הרי זה כיבס בשבת ושטחה ליבשה, וכל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור"].

ובהמשך הדיון בביצה שם מובאת ברייתא: 54. "אמר רבי שמעון בן אלעזר מודים ב"ש וב"ה שמוליכין את הסולם משובך לשובך, לא נחלקו אלא להחזיר...אמר רבי יהודה במה דברים אמורים בסולם של שובך, אבל בסולם של עליה דברי הכל אסור".

מכאן מסיק הרמב"ם גם להלכות שבת (כ"ו, ז): 55.

"סולם של עליה אסור לטלטלו...ושל שובך מותר להטותו, אבל לא יוליכו משובך לשובך,

שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול ויבוא לצוד".

ובכן, כאן כבר ברור כמדומני, ללא ספק, שאין השימוש בפסוקית "כדשע"ב" אצל הרמב"ם מכוון לרמז לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול", שהרי כבר מבואר בתלמוד כי טעמו של איסור טלטול הסולם הוא משום מראית עין, ולא משום "עובדין דחול". 56.

משפטי "כדשע"ב" בהלכות יו"ט לרמב"ם - האם מכוונים הם לציון קטגוריאלי?

האם ראה הרמב"ם גם במשפטי "כדשע"ב" המופיעים במקורות התנאיים והאמוראיים בקשר עם דיני יו"ט משפטים חסרי סיבה (כשם שראינו לעיל, שהוא מבין את משפטי "כדשע"ב" שבמקורות הללו, בנוגע לענייני שבת)? כדי לברר נקודה זאת יהיה עלינו מתחילה לעיין בדרך בה העתיק הרמב"ם את המקורות התנאיים שבתוספתא בהם הופיעו משפטי "כדשע"ב" בענייני יו"ט (או חוה"מ), והם שני מקורות בלבד.

---

54 והשוה לתוספתא יום טוב, א', ח'.

55 ראה עוד להלן עמ' 105 הע' 122.

56 וראה עוד "מרכבת המשנה" על הרמב"ם שם, המשוה זאת לדבריו בהלכות יו"ט ה', ד'. וראה הניסוח המיוחד שנקט רי"מ הכהן במשנה ברורה, תקי"ח, ס"ק כ"ח, שהוטרד כנראה מהופעת פסוקית "כדשע"ב" זו שבלשון הרמב"ם.

מקור	רמב"ם
1	תוספתא דמאי ג' ט"ז: "גבאי קופה אין גובין (ביר"ט) ומכריזין ביר"ט כדרך שגובין ומכריזין בחול, אבל בצנעה גובים" וכו'.
8	שם, מו"ק ב', ה': "ומקבלין קיבולת במועד למוצאי מועד, ובלבד שלא ימנה ולא ישקול ולא ימדוד כדשע"ב".
	יום טוב, ד', כו': "וגבאי צדקה גובין מן החצרות ביום טוב, ולא יהיו מכריזין כדרך שמכריזין בחול אלא גובין בצנעה" וכו'.
	שם, ז', כ"ה: "שוכרין בשכיר על (וש המלאכה לעשותה לאחר המועד, ובלבד שלא ישקול ולא ימדוד ולא ימנה כדשע"ב". ⁵⁷

57

כבר מן העיון בשני מקורות אלו אנו רואים ניסוח שונה מזה שהכרנו עד עתה בפקיו בהלכות שבת. השוני העיקרי הוא בכך שהרמב"ם אינו הופך במשפטים אלו את פסוקיות "כדשע"ב" לפסוקיות סיבה חסרות, ואינו טורח להוסיף במשפטים אלו מה הוא הטעם שמחמתו גזרו חכמים שלא תעשינה פעולות אלו כבחול.⁵⁸

נציג כאן גם את שאר המקורות בהלכות יו"ט בהם עושה הרמב"ם שימוש במשפטי "כדשע"ב":

57 אבל ראה לשון המאירי, בית הבחירה, מו"ק, לדף י"ב, א' (מהד' רבצ"י רבינוביץ' זר"ש סטרליץ, ירושלים, תשכ"ח עמ' ס"ז): "מתנין עם הגוי...ואף בזו זקא שלא ישקול במועד...וכן שלא ימדוד...וכן שלא ימנה... שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול". וראה גם בדברינו להלן בעמ' 97-98.

58 שוני נוסף שניתן לראות בדוגמאות אלו, הוא שהרמב"ם משאיר כאן כמות שהם את משפטי "כדשע"ב" שבתוספתא, ואינו משנה אותם מצורתם התחבירית המקורית לצורה התחבירית מס' III. ברם, כפי שנראה בדוגמאות שיובאו בהמשך, לרוב נוקט אכן הרמב"ם בהלכות יו"ט דוקא את הצורה התחבירית מס' III. וראה מ"ש להלן בעמ' 89-93 על משמעותה של הבחירה בין הצורות התחביריות השונות בסגנונו של הרמב"ם.

אופן הניסוח, צורה תחבירית:	המקור
III	ג', ו' "yyoy אסור לעשות בית יד בבשר, והוא שיעשה בסכין שלא יעשה כדשהע"ב" וכו'.
III	ד', י' "אין מבקעין עצים ביו"ט לא בקורדום ולא במגל וכו' אלא בקופיץ וכו'. ולמה אסרו בקורדום וכיוצא בו שלא יעשה כדשהע"ב שהרי אפשר היה לו לבקע מערב יו"ט. ולמה לא נאסר הביקוע כלל, מפני שאפשר שיפגע בעץ עבה ולא יכול להבעירו וימנע מלבשל לפיכך התירו לבקע בשינוי, וכל הדברים הדומין לזה מזה הטעם התירו בהן מה שהתירו, ואסרו מה שאסרו".
I	ה', א' "אע"פ שהותרה הוצאה ביו"ט אפילו שלא לצורך לא ישא משאות גדולות כדשהע"ב אלא צריך לשנות ואם אי אפשר לשנות מותר".
III	שם, ג' "אין מנהיגין את הבהמה במקל, ואין הסומא יוצא במקלו ולא הרועה בתרמילו, ואין יוצאין בכסא אחד האיש ואחד האשה שלא יעשה כדשהע"ב, ואיש שהיו רבים צריכין לו יוצאין בכסא אחריו" וכו'.
III	שם, ה' "מי שהיו לו פירות על גגו וצריך לפנותם למקום אחר לא יושיטם מגג לגג וכו' ולא ישלשלם בחבל ולא יורידם בסולמות שלא יעשה כדשהע"ב, אבל משילן אפילו דרך ארובה ממקום למקום באותו הגג".
III	שם, ח' "כל דבר שמותר לשלחו ביו"ט כשישלחנו לחבירו תשורה לא ישלחנו בשורה וכו' כיצד הרי ששלח לחבירו בהמות או יינות ביד שלשה וארבעה בני אדם כאחד וכו' הרי זה אסור שלא יעשה כדשהע"ב

	שלח שלשה מינין ביד שלשה בני אדם כאחד הרי זה מותר".	
I	"הופך אדם את זיתיו במועד וטוחן אותן ודורך אותן וממלא החביות וגף אותן כדשע"ב, כל שיש בו הפסד אם לא נעשה עושהו כדרכו ואינו צריך שינוי" וכו'.	ז, ג'

בכל המקרים הללו אין אתה מוצא במקורות הברייתות או המימרות שבבבלי ביצה ומו"ק⁵⁹ שימוש במשפטי "כדשע"ב" או במונח "עובדין דחול". אך המשותף לכולם הוא שבכל המקרים הללו מדובר על פעולות שעשייתן הותרה במקורות הללו אך ורק בשינוי, ומתוך כך הרמב"ם עצמו ראה צורך להשתמש במשפטי "כדשע"ב" כדי לומר כי לפנינו פעולות שנאסרו כדרך חול, אך שימושם במשפטים אלו הינו שימוש חופשי לגמרי מרמזים לקטגוריה הלכתית מסויימת, שאם לא כן מדוע בחר הרמב"ם להשתמש במשפטי "כדשע"ב" דוקא לגבי מקורות אלו ולא אחרים? והרי אין כל הגיון להניח כי הרמב"ם ראה דוקא במקרים מסוימים אלו בהלכות יו"ט קטגוריה נפרדת של איסורים.

יש להעיר כי אין מקרים אלו היחידים בהלכות יו"ט שעשייתם אסורה כדרכה בחול ומותרת בשינוי, והסיבה שדוקא במקרים הללו בחר הרמב"ם להשתמש במשפטי "כדשע"ב" אינה נעוצה אלא בשיקולים של סגנון, בשעה שבמקרים אחרים מצא הרמב"ם ניסוחים אחרים, אקוילונטיים לחלוטין, מבחינתו, למשפטי "כדשע"ב", כדי לתאר את אופן היתרם בשינוי. כך לשם משל שם ג', י"ב, הוא אומר:

"... אבל מלח אינו נידוך ביום טוב אלא אם כן הטה המכתש, או שידוך בקערה וכיוצא בה

כדי שישנה" וכו'.⁶⁰

מקרה דומה לגמרי, לדעתנו, לפי זה, נמצא בניסוח הלכה אחרת ברמב"ם, הנמסרת בברייתא בבבלי ביצה ל"ד, א': "תנו רבנן אין נופחין במפוח אבל נופחין בשפופרת" וכו', כשהרמב"ם שם ד', ז' כותב:

"אין נופחין במפוח ביום טוב כדי שלא יעשה כדרך שהאומנין עושין, אבל נופחין בשפופרת" וכו'.

ובכן, כאן הרי ברור לחלוטין ששימושם של הרמב"ם בניסוח "כדי שלא יעשה כדרך שהאומנין עושין" וכו' אינו ציון קטגוריאל, ומשפט זה אף שהוא משפט סיבה גמור מבחינה תחבירית, הרי אינו מכיל למעשה סיבה של ממש, כלומר, טעם לאיסור בהלכה הנאמרת כאן, אלא כוונתו לומר כך: אין נופחין כדרך שעושה בחול דהיינו במפוח, אלא בשפופרת.

59 לזיהויים - עי"ש בנושאי הכלים למקורות הנזכרים.
60 וראה דוגמאות נוספות שם שם י"ג, י"ד, ושם ד', ג', ועוד רבים.

גם אופן השימוש של הרמב"ם במקורות הללו בפסוקית "כדי שלא יעשה כדשהע"ב" מוכיח כי אינו אלא לשם תיאור אופן, הבא לומר כי אין היתר לעשות את פעולת הניפוח כדרכה, אלא רק בשינוי. זאת בדיוק כפי שהראינו לעיל, בניסוחים דומים לאלו שלפנינו, המצויים בהלכות שבת, כיצד הרמב"ם משתמש בפסוקיות אלו כמשפטי סיבה חסרים. במקרים שראינו שם פסוקיות "כדשהע"ב" מילאו בעצם אך ורק תפקיד של תיאור אופן.⁶¹ פסוקיות אלו באות, לפי זה, כדי לומר כי יש לשנות ממעשהו בחול, ותו לא. וזאת בהתאם לדרך (ב) שהצענו בראשית הדיון. דוגמא נאה לכך אנו רואים בהלכה המצוטטת לעיל בטבלה, ומקורה שם ד', י', לגבי ביקוע העץ ע"י קורדום או מגל שנאסרו:

"ולמה אסרו בקורדום וכיוצא בו שלא יעשה כדשהע"ב שהרי אפשר היה לו לבקע מערב יו"ט" וכו'.

כאן רואים אנו, כמדומה, בברור, כי הרמב"ם עצמו אינו סבור שטעם האיסור הינו משום שהוא "כדרך חול", שכן לו היה סבור כך מיד אחרי שהוא אומר "ולמה אסרו" וכו' היה עליו להסתפק בתשובה: "שלא יעשה כדשהע"ב"!

אך הרמב"ם (יש לשער כי את סיום השאלה ראה הרמב"ם במילה "בחול") משיב:
"שהרי אפשר היה לו לבקע מערב יו"ט (= ומשום כך גזרו חכמים על הבקוע בקורדום וכיוצ"ב)."

ראיה נוספת לדברינו, יש להביא מן העובדה שאין הרמב"ם מקפיד לגמרי להעתיק מן המקורות התנאיים בהם נזכרו משפטי "כדשהע"ב" את הסיימת. כך למשל בהביאו ג', ט"ו את מקור (4) שבתוספתא מעדיף הוא את נוסח הברייתא שבבבלי, שם חסרה הסיימת "כדשהע"ב".⁶² והרי אם מדובר בציון קטגוריאלית היה עליו להקפיד שלא להשמיטו, כפי שעושה הוא באופן עקבי ושיטתי בהבחנות שבין הקטגוריות השונות: דאורייתא ודרבנן, מלאכה ושבית וכד'.

נראה איפוא למסקנה, כי הרמב"ם ראה את פסוקיות "כדשהע"ב", הן אלו התנאיות והן אלו האמוראיות, בין בשבת ובין ביו"ט, לא כנותנות טעם לאיסורים, ובודאי שלא כמציינות לקטגוריה מיוחדת של איסורים, אלא כפסוקיות הממלאות במשפט תפקיד הדומה לתיאור אופן, וזאת בין במשפטים בהם תפקידן הוא תיאור האופן, ובין במשפטים שתפקידן הוא לשמש בהם כפסוקיות סיבה חסרות (= טעם עיקרי).⁶³

61 ראה עמ' 85-86.

62 ראה עמ' 42 הע' 54 וראה בענין זה גם הע' 29 לעיל.

63 ואמנם בהלכות שבת ראה הרמב"ם מקום להשלים משפטים בעלי מבנה תחבירי חסר זה, ולהוסיף מה הוא הטעם שבגללו לדעתו נאסרה הפעולה, אך בהלכות יום טוב לא נהג כך הרמב"ם כפי שאנו רואים. זאת, כנראה, משום שלא נוח היה לו לתלות גם ביום טוב את האיסורים הללו ב"גזרות שמא", שכן ביום טוב הותרו באופן עקרוני המלאכות כולן לשיטתו (שלא כדעת הרא"ש וראשונים אחרים שעמו, ראה סיכום שיטות חלוקות אלו בערוך השולחן לרי"מ אפשטיין, א"ח, ראש סימן תצ"ה) לצורך אוכל נפש. על עקרון זה המבדיל בין נימוקיו להלכות בשבת וביום טוב כבר עמדו הרלב"ח ורמ"ש הכהן ב"אור שמח" בקשר עם הלכה פרטית אחת, שבה הקפיד הרמב"ם לנמק בהלכות שבת את איסורה ב"גזירה שמא", בה בשעה שבהלכות יום טוב נמנע מכך, וראה מ"ש על כך בעמ' 111 הע' 149.

מכאן נוכל להסיק כי שימושו התחבירי המיוחד של הרמב"ם במשפטים אלו מבטל בעצם את ההבדל שבין משפטי "כדשע"ב" בצורות התחביריות I II או III. בכולן אנו רואים כי אין המכוון בלשון הרמב"ם למשפטים המכילים סיבה.

ראוי כאן להדגיש, כי בהתאם לעמדה זאת של הרמב"ם מתבטלים כל המתחים שבין המקורות התנאיים והאמוראיים. אין כל קושי לשיטה זאת להסביר את הפער שבין אותם מקורות במשנה החסרים משפטי "כדשע"ב" אשר מופיעים במקבילות שבתוספתא. שהרי המדובר בסך הכל בענין סגנוני שונה, שנקטו המקורות השונים באופן תיאור איסור עשיית הדבר כדרכו והיתרו בשינוי. ולא זו אף זו, מתבטל גם הפער בין ניסוחים אמוראיים, כגון אלו של אב"י כנגד רב יוסף,⁶⁴ המשתמשים כבר בצורה תחבירית III, לבין המקורות התנאיים, שכן הכל לדבר אחד נתכוונו. וגם הנוקטים בצורה תחבירית III כיוונו אך ורק לסוג מסויים של פסוקית סיבה חסרה, שאין בינה ובין פסוקית אופן חסרת סיבה מבחינת כוונת הפסוק ולא כלום.

וכיון שלדעתנו הבחירה להשתמש דוקא במשפטי "כדשע"ב" בלשונו של הרמב"ם בעניינים שבהלכות שבת ויו"ט אינה אלא ענין של שיקולי סגנון ונוסח, הרי שתפטר על ידי זה גם בעיה אחרת שעולה תוך כדי עיון בפסקיו.

במקומות רבים אין ברור מדוע הוא בוחר בשימוש במשפטי "כדשע"ב" בדין אחד, בשעה שבדין דומה, השווה לו לכל דבר, אין הוא נוקט במשפטי "כדשע"ב" (וכבר הערנו כי בכל האיזכורים של משפטי "כדשע"ב" שבטבלה הקודמת לא היתה לכך סיבה מוכרחת בטקסטים המקוריים שבברייתות ובתלמוד). וכך היא לשונו, למשל, בהלכות שבת פרק כ"א ה"ג:

"נשים המשחקות באגוזים ושקדים וכיוצא בהן אסורות לשחק בהן בשבת שמא יבאו להשוות גומות, ואסור לכבד את הקרקע שמא ישוה גומות, אלא אם כן היה רצוף באבנים, ומותר לזלף מים על גבי הקרקע ואינו חושש שמא ישוה גומות, שהרי אינו מתכוון לכך, אין סכין את הקרקע ואפילו היה רצוף באבנים, ואין נופחין אותו, ואין מדיחין אותו אפילו ביו"ט, כל שכן בשבת, שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול ויבא להשוות גומות בזמן שהוא עושה כן במקום שאינו רצוף".

בהלכה זאת מונה הרמב"ם חמישה איסורים שנגזרו מחמת החשש שמא יבוא להשוות גומות: (1) משחק באגוזים (2) כיבוד הקרקע שאינה מרוצפת (3) סיכת קרקע כלשהי (4) נפיחה של הקרקע (5) הדחה. כל האיסורים הללו מנויים בקטגוריה של איסורי שבות לדעתו (ראה שם בכותרת הפרק בהלכה א'), וטעמם אחד: החשש שמא ישוה גומות (= סניף למלאכת חורש).⁶⁵

64 ראה עמ' 57-58.

65 טעם זה נתפרש בבבלי לגבי נשים המשחקות באגוזים בעירובין ק"ד, א', ולגבי ריבוי הבית בשבת צ"ה, א' (וראה "מגיד משנה" שם). ולגוף טעמה של הגזירה שלא ישוה גומות ראה מ"ש בעמ' 35 הע' 23.

אך כל המעיין בלשונו של הרמב"ם לא יוכל, כמדומני, למצוא כל הבדל בין דין המדיח את הקרקע בו נוקט הרמב"ם, בלשון: "... ואין מדיחין אותו וכו' שלא יעשה כדשהע"ב ויבא להשוות גומות", לבין דין המשחק באגוזים, למשל, אותו מנסח הרמב"ם בלשון: "נשים המשחקות באגוזים וכו' אסורות לשחק בהן בשבת שמא יבא להשוות גומות". ההסבר לשוני זה בניסוח הדינים גם אין לו מקור בטקסטים בתלמוד מהם העתיק הרמב"ם דינים אלו.⁶⁶

אלא הקרוב קרוב הוא לומר, לדעתי, כי הרמב"ם משתמש כאן בפסוקית "כדשהע"ב" כפסוקית סיבה חסרה, ומשום כך יש להבין דבריו בענין הדחת הקרקע כך: אין מדיחין את הקרקע כדי שלא יבוא להדיח באופן שהוא רגיל בחול, ואז יבוא לידי השוואת גומות.⁶⁷

נראה, איפוא, כי לרמב"ם צורה תחבירית I וגם III - הממלאות במשפט פונקציה של פסוקיות אופן חסרות סיבה, או פסוקיות סיבה חסרות - יכולות לייצג:

(א) משפט אופן טהור - שכל תכליתו היא לומר באיזו דרך של שינוי אכן תותר פעולה זאת-עצמה, או לחילופין: (ב) אפשרי גם שימוש בצורות תחביריות אלו כדי לומר שאין פעולה זאת או אחרת מותרות כלל, ואפילו לא בשינוי בשבת, כך שעלינו להבין כי השינוי בדבר הוא בהמנעות מפעולה זאת, מה שיכריח אותנו למצוא דרכים חליפיות-עוקפות, וזהו עצמו השינוי המבוקש.

דוגמא לדרך השימוש הראשונה בצורה תחבירית I: מניסוח ההלכה שהובאה לעיל ה', א' "לא ישא משאות גדולות כדשע"ב" וכו'.

דוגמא לדרך השימוש השניה בצורה תחבירית I: הלכות שבת כ"ד, ט': "...לא יספק ולא ירקד כדשע"ב גזירה שמא יטול צרור ויזרוק" וכו'.⁶⁸

---

66 ראה בבלי שבת מ', ב' "מעשה בתלמידו של רבי מאיר שנכנס אחריו לבית המרחץ ובקש להדיח לו קרקע, ואמר לו אין מדיחין, לטוח לו קרקע, ואמר לו אין סכין" (ופירש שם רש"י כי איסור זה מקורו בחשש "דילמא אתי לאשוויי גומות"), וכן בתוספתא ט"ז, (י"ז), י"ד: "...אין סכין ואין נופחין ואין מדיחין את הקרקע ביום טוב ואין צריך לומר בשבת". בשני המקורות הללו אין כל זכר לקטגוריה ששל "עובדין דחול", ואין כל הגיון לומר כי דוקא הלכה זאת נראתה לרמב"ם כנובעת מאיסורי "עובדין דחול".

בפסיקה המאוחרת אין רמז הקושר דין זה לקטגוריה של "עובדין דחול". כנראה משום שבדברי הרמב"ם עצמו הובן כי הוא קושר זאת ל"גזירות שמא" (ראה מ"ש על כך לעיל), וכן בדברי רש"י שם הרואה בכך ג"כ גזירה מן ה"גזירות שמא" (ראה טור או"ח סימן של"ז, ושו"ע שם). ועם כל זה, כל כך מורגלים האחרונים למחשבה כי משפטי "כדשע"ב" מכוונים לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול", עד שאתה מוצא ביניהם מי שאומר בפשטות, כשהוא נדרש לשאלת הנסיעה בקרונות רכבת בשבת: "...וכן כתב הרמב"ם נאמר בתורה תשבות אפילו מדברים שאינן מלאכה חייב לשבות מהן...ומכלל דברים אלה הם אין סכין את הקרקע וכו' שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול ויבוא להשוות גומות, ומה למדנו לאסור דברים המותרים משום שנראה כעושה עובדין דחול, או משום שמא יבוא לידי איסור סקילה. דון מינה בנידון דין שראוי לאסור הרכיבה בקרונות אלה משום עובדין דחול" וכו' (הרב"צ חי עוזיאל, פסקי עזיאל בשאלות הזמן, סימן י"ג). וראה עוד על כך בעמ' 186-188 ובענין הנסיעה ברכבת בעמ' 196-197.

67 דוגמא נוספת לכך: הלכה זהה מועתקת אצל הרמב"ם במקום אחד בצירוף פסוקית "כדשע"ב", ובמקום אחר בלעדיה, בלא שנגרע דבר מהבנת ההלכה. ראה הלכות שבת, כ"ו, ז': "סולם של עליה אסור לטלטלו...ושל שובך מותר להטותו, אבל לא יוליכו משובך לשובך, שלא יעשה כדרך שעושה בחול ויבוא לצוד". ובהלכות י"ט ה', ד': "אין מוליכין את הסולם של שובך...שמא יאמרו לתקן גגו הוא צריך". וכבר הערנו לעיל (בעמ' 85-86) בענין הלכה זאת, כי הרמב"ם, המשתמש בפסוקית "כדשע"ב" בהלכות שבת, אינו מכוון לציין לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול".

68 כאן נראה שאין הכוונה להתיר בשינוי את הטיפוח הסיפוק והריקוד. וראה מ"ש בעמ' 21 הע' 82.

דוגמא לדרך השימוש הראשונה בצורה תחבירית III: נדמה שנמצאת בהלכות יום טוב, ה', ח', דלעיל.
דוגמא לדרך השימוש השניה בצורה תחבירית III: ראינו בנוסח דין הדחת הקרקע שהובא לעיל.

למקומו של המונח "עובדין דחול" שבתלמוד בפסקי הרמב"ם

מעתה, לאחר שהבהרנו כי לרמב"ם פסוקיות "כדשע"ב" אינן מציינות לטיבה או קטגוריה הלכתית, ראוי יהיה שנבדוק כיצד הועתקה אצלו אותה הלכה בבבלי ביצה כ"ח, א' וכ"ט, א' שעניינה השקילה ב"ר"ט. ובכן, שם בפרק ד' הלכה כ' הוא כותב:

"כשהן מחלקין לא ישקלו במאזנים, שאין משגיחין בכף מאזנים כל עיקר. אפילו ליתן בו בשר לשומרו מן העכברים אסור אם היו המאזנים תלויין מפני שנראה כשוקל בכף המאזנים".

לכאורה, לפנינו ניסוח מפתיע. שכן דוקא לגבי אותה הלכה יחידה שכלפיה משתמש התלמוד במונח "עובדין דחול", אין הרמב"ם מזכיר כי טעמו של האיסור הוא משום "עובדין דחול". על הסבורים כי הרמב"ם הכיר בקיומה של קטגוריה נפרדת של איסורי "עובדין דחול" היה לצפות לפגוש בדבריו כאן לכל הפחות את הנוסח הרגיל של משפטי "כדשע"ב", כבכל שאר המקרים בהם ראינו זאת.

ואם לא די בכך, הרי שהוא מוסיף לנו תמיהה על תמיהה, בכך שהוא מונה את איסור השקילה והמדידה בהלכות שבת (כ"ג, י"ג) בין הגזירות שנגזרו מחמת החשש "שמא יכתוב" (ועי"ש גם בהלכה י"ב), ובהלכות י"ט תחת הכותרת הכללית, שאינה מיוחדת דוקא לאיסורים אלו, בהלכה י"ט: "דברים רבים אסרו ביום טוב משום גזרת מקח וממכר" וכו'.

וכך הוא, לדעתנו, ההסבר לתמיהות הללו: הרמב"ם מכריע כרי"ף⁶⁹ בשאלת היתר השקילה ב"ר"ט (= אין משגיחין בכף מאזנים כל עיקר) כי אין להתיר גם שקילה בשינוי = שקילת מנה כנגד מנה. (וכן נפסקה, כאמור, הלכה כחכמים נגד רבי יהודה, שאין להתיר שקילה כנגד כלי או קופיץ). כלומר הרמב"ם פוסק למעשה כי אין כל היתר לשקול ב"ר"ט ואפילו בשינוי.

נראה כי הרמב"ם הבין את מסקנת הדיון בבבלי ביצה בשתי הסוגיות כפי שהצענו אנו בעמדנו בדבריו שם,⁷⁰ ומשום כך לא ראה במונח "עובדין דחול" מונח הבא לומר כי פעולת השקילה אסורה אך ורק כדרכה בחול - כפי שהבין רש"י - אלא סבר כי מונח זה בא לומר שהשקילה בכל דרך שהיא אינה מותרת ב"ר"ט.

69 על הרי"ף ושיטות אחרות ראה בעמ' 244 הע' 26.

70 העירני ד"ר מ' וייס לכן, שאפשר כי התעלמותו של הרמב"ם כאן מן המונח "עובדין דחול" נובעת מן העובדה שאין מונח זה מופיע בעיקר הסוגיה, אלא במה שאפשר לכלול במסגרת ה"שינויי דחיקי". אמנם גם אפשרות זאת, אם נרצה לקבלה, מלמדת אותנו כי הרמב"ם אינו רואה את המונח "עובדין דחול" (כפי שרואים זאת רש"י וסיעתו) כמונח הכולל בתוכו קטגוריה מיוחדת של איסורים, שאלמלא כן, הרי היה מציינן לפחות את שיוכה המיוחד של הלכה זאת (כאחרות הדומות לה) לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול". ולהשלמת הדברים ראה עוד הציונים בעמ' 244 בהע' 23.

שאלה אחרת היא, מדוע תולה הרמב"ם טעמו של דין זה ביו"ט בגזרה משום מקח וממכר, וכי כעורה היא זו שנזכרה בסוגיה הנ"ל במפורש: "עובדין דחול (= או אם נרצה לתרגמה לעברית: "מעשי חול")". על כן נראה, כי לרמב"ם הטעם "עובדין דחול" הנזכר בתלמוד אינו טעם מיוחד לאיסור שקילה, אלא טעם כללי המתייחס לכל הפעולות האסורות במידת חומרה זו או אחרת - כפי ראות עיני חכמים - לגזרת מקח וממכר. ועל פי זה, כנראה התפרש לו לרמב"ם המונח "עובדין דחול" כטעמים הכללי של איסורים אלו, שנגזרו על ענייני מקח וממכר.

אמנם בעסקו בענייני שבת, שם הוא מסנף את כל האיסורים שגזרו חכמים במפורט למלאכותיהן⁷¹, מוסיף הוא כי החשש הספציפי הוא שמא יבוא לידי מלאכה של כתיבה. ברם, יש להעיר כי אין הרמב"ם מוחק לגמרי ממערכת הלכות שבת שלו את האיסורים הסקולאריים. קבוצה זאת הוא מכנה איסורי "ממצוא חפצך", והיא כוללת דיבור חול בשבת וכיוצא בזה. בקבוצת איסורים זאת נעסוק בהרחבה בהמשך⁷².

עמדת הרמב"ם בפירוש המשניות

עמדתו של הרמב"ם בכמה מהערותיו בפירוש המשניות⁷³ מעוררת בעיה, שברצוני להציגה כאן. בפיה"מ לביצה, ג', ג', הוא מנמק את האיסור הנזכר שם להביא את הבהמה שנשחטה בשדה ביו"ט במוט ובמוטה משום

"שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול"⁷⁴.

וכך שם ה', א', בנמקו את ההיתר הנזכר שם לשלשל פירות דוקא דרך הארובה ביו"ט: "מותר לשלשל פירות דרך ארובה בגג אחד אם רצה להעבירם בו ממקום למקום. אבל לשלשלם מגג לגג אסור, והטעם לכך מה שכבר אמרנו לא פעם שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול".

ושם א', ט', בקשר לאיסורם של ב"ש לשלוח אוכל לא מוכן ביו"ט, והיתר ב"ה הוא כותב: "טעם אסור בית שמאי שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול. גם בית הלל לא התירו אלא לשלוח ביד איש אחד או שנים, אבל לשלוח שלשה אנשים או יותר וביד כל אחד מהם אברים וכיוצא בהם הרי זה אסור כדי שלא יעשה מעשי חול גמורים"⁷⁵.

71 על תופעה זאת של חילוקי טעמים בין שבת ויו"ט בנוגע לאותן הלכות, ראה מ"ש בעמ' 111.

72 ראה עמ' 188-194.

73 על שם החיבור "כתאב אלטראג" = ספר המאור, ראה ר"ז פרנקל, דרכי המשנה, וורשא, תרפ"ג, עמ' 339, והשגתו של ר"י קאפח, במבואו למהד"מ פיה"מ בתרגומו, ירושלים, תשכ"ג, עמ' 20.

74 בתרגום הנדפס נשמט משפט זה בטעות. ראה הערת ר"י קאפח שם.

75 כך בתרגומו של קאפח, אך בתרגום הנדפס מסיים: "...הדי זה אסור כדי שלא יעשה מלאכות של חול גמורות". ואפשר היה אולי להטות את הדברים בדוחק רב לכיוון אחר, לחשש שיעבור על אחת מל"ט המלאכות.

הקושי המתעורר עם קריאת הדברים הללו בפיה"מ נובע מכך, שפסוקיות "כדשע"ב" במשפטים אלו מכוונות באופן ברור למדי לשמש כפסוקיות סיבה, ואף יש כאן לפנינו לראשונה שימוש גלוי במילים "והטעם לכך" וכו'.

וכמדומה, שראיה נוספת לכך אפשר למצוא בעובדה, שבמקור הערבי של פיה"מ אין מופיעות פסוקיות "כדשע"ב" אלו שבדבריו בערבית, אלא בעברית, כמי שמשתמש בביטוי קבוע וידוע.⁷⁶ ברם, מפתיע יותר יהיה לגלות כי לא רק בענייני יו"ט נהג הרמב"ם כך בפיה"מ, אלא גם בנוגע לענייני שבת.

וכך הוא כותב בפירושו למשנת שבת כ', א':

"...ואסרו חכמים את זה (= לתלות את המשמרת ביום טוב) שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול".

אמנם מכאן אין עדיין ראייה חדשה, כיון שהסברו מכוון ליו"ט. ולענין סינון השמרים בשבת הוא אומר: "והמסנן את השמרים בשבת במסננת הרי זה עשה מלאכה, והיא תולדת בורר או תולדת מרקד", ולגבי איסור התליה בשבת אינו אומר דבר. אך סביר יהיה להניח שהתכוין בהסברו הראשון לומר טעם לאיסור תליית המשמרת הן לגבי יו"ט והן לגבי שבת. וכך הוא מנמק בהמשך גם את האיסור שם במשנה ב' לסנן את היין בסודרין ע"י יצירת כמין גומא בפי הכלי:

"מעבירין את היין דרך מטפחת, ובתנאי שלא יטה בידו את המטפחת בפי הכלי כדי שייצוק לתוך גומא, שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול".⁷⁷

ודברים ברורים מאד, לכאורה, הוא אומר בפירושו שם כ"ב, א', על האיסור הנזכר במשנה לספוג יינה של חבית שנשברה:

"הטעם שבגללו לא יספוג - שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול".

גם במקורות אלו של פיה"מ מופיעות פסוקיות "כדשע"ב" במקור בעברית, ולא בתרגום לערבית, כשאר דבריו בפירושו למשניות הללו.⁷⁸

76 כך שם א, ט': "עלה תחרים בית שמאי שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול...". ושם ג, ג': "לא יביאנה במוט... שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול...". ושם ה, א': "יגזו תדליה אלפירות דרך ארובה פי סטח ואחד אדא אראד ינקלהא פיה מן מוצ'ע אלי מוצ'ע. אמא אן ידליהא מן סטח אלי סטח אכ'ר פלא יג'ז, ועלה ד'לך מא קלנאה גיר מא מרה שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול".

77 טעם זה לקוח מן הירושלמי שבת, כ', ב' (י"ז, ג'), ראה עמ' 55.

78 כך שם כ', א' בענין איסור התליה של המשמרת: "...וחרם אלחכמים ד'לך שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול" וכו'. ושם שם, ב' "ומסננין את היין בסודרין" הוא מבאר: "...ומסננין - ירוק אלכ'מאר פי אלמנאדיל, ובשרט אן לא ימיל בידה אלכ'רקה פי פם אלאניה מן חית' יצב פי מקער, ללא יעמל כדרך שהוא עושה בחול" וכו'. ושם כ"ב, א', בענין האיסור לספוג מה שנשפך מחבית שנשברה בשבת: "אלעלה אלתי לאג'להא לא יספוג שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול" וכו'.

79 אף שאין בידי להוכיח כי איגרת תשובתו הנ"ל מאוחרת היא לדבריו בפירוש המשנה, הרי נראה כי התאמת דברי האיגרת לשיטתו במשנה תורה, מוכיחה כי איגרת זאת נכתבה בשעה שכבר חזר בו ממה שהיה נקוט ביזו בצעירותו. על פי הידוע, מכל מקום, זמנה של האיגרת הקדומה ביותר שבקבצי איגרותיו הוא מ-1167 לערך (ראה מ"ש י' דינסטאג באנצ'י עברית,

נדמה, אם כן, כי נכון יהיה להניח שהרמב"ם בחיבורו ובתשובתו הנ"ל חזר בו ממה שסבר בצעירותו,⁷⁹ ונקט בשיטת פרשנות שונה, אשר כבר לא הניחה לתפוס כי עשיית פעולות כדרכן בחול היא כשלעצמה מהווה סיבה לאיסורים הללו (כפי שהוא אומר, באופן שאינו משתמע לשתי פנים, לדעתו, בתשובתו הנ"ל, וכמו שמוכיחים ניסוחיו בחיבורו בהלכות שבת), אלא יש לחפש אתר סיבות הנעוצות בחששות אחרים שהיו לחכמים גוזרי הגזירות.

יש גם להניח, כפי שנראה להלן, כי שיטת פרשנות מעין זו רווחה בתורת חכמי ספרד שממנה ינק הרמב"ם בצעירותו,⁸⁰ וכן בתורת גאונים שקדמו להם.⁸¹

מקורות הלכתיים נוספים אותם ניסח הרמב"ם ע"י שימוש בפסקיות "כדשע"ב", והדרך בה הובנו מקורות אלו ע"י פרשנים מאוחרים לו

הרמב"ם אינו מכיר איפוא, בפסקיו, על פי מה שהעלינו בבירורנו, בקיומה של קטגורית איסורים נפרדת הקרויה אצל ראשונים אחרים איסורי "דרך חול" (או "עובדין דחול") הן בהלכות שבת והן בהלכות יו"ט.

אבל נראה כי לשיטתו זאת לא היה המשך. כבר בדור שלאחריו אנו מוצאים אצל ר' פרחיה בן נסים⁸² - שהיה מקורב לרבי אברהם בן הרמב"ם, והכיר היטב לפחות את הנהגות הרמב"ם (לא ידוע אם למד מן הרמב"ם עצמו, אבל אין ספק שהושפע מאוד מתורתו)⁸³ - כי הוא עושה שימוש ברור בקטגוריה של איסורי "עובדין דחול" כקטגוריה נפרדת של איסורים.

אין ספק, לדעתו, כי זו באה לו מפירושו של רש"י שהיה בידו, כפי שהוכח בודאות.⁸⁴ כך, למשל, הוא מעתיק מרש"י את הדעה שהאיסור "לא מתגרדין" (או: "לא מתגרדין" כגירסת רש"י שם) הוא משום "שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול",⁸⁵ וכדברי רש"י בשבת קמ"ז, א' על המשנה בד"ה "ולא מתגרדין".⁸⁶ אך הרמב"ם,⁸⁷ אינו מזכיר כלל כי איסור זה קשור לקטגוריה של "עובדין דחול", אלא יסודו לדעתו בגזרת

כ"ד, עמ' 543), ואילו כתיבתו של פירוש המשניות נסתיימה - אף שחלק ממנו נכתב בספרד ובדרכי נודדיו של הרמב"ם - במצרים, בשנת 1168 (ראה ח' אלבק, מבוא למשנה, ת"א תשמ"ג, עמ' 238).
ראוי להעיר כאן לדבריו של ר"י קאפח במבואו לתרגומו לפיה"מ שם עמ' 15-16, כי הרמב"ם הכין ארבע מהדורות מתוקנות של פיה"מ, וכששינה דעתו בפסקיו גם תיקן דבריו אח"כ בפיה"מ. כאן איני רואה מקום לתרץ דבריו שבפסקיו עם הנוסח שבפיה"מ.

80 וראה על כך להלן.

81 ראה על כך להלן.

82 ראה עליו במבוא של ר"א שושנה לפירוש דבינו פרחיה ב"ר נסים על מסכת שבת במהדורתו (בשיתוף רב"ח הירשפלד), ירושלים-קליבלנד, תשמ"ח.

83 שם, עמ' ה'.

84 שם, עמ' י"ג, הוא מכנהו ר' שלמה הצרפתי, או "ר"ש", או מוסר דבריו בלשון סתמית.

85 שם, עמ' 280, ד"ה "אין גורדין". אמנם הוא מוסיף פירוש שני: "אי נמי שמא ישיר שער גופו בגרידה".

86 ראה לעיל, עמ' 71.

87 ראה דבריו בהלכות שבת פכ"א: הכותרת בהלכה כ', ושם הלכה ל'.

איסורי הרפואה "שמה ישחוק סממנים" 88.

רבינו פרחיה אף מסביר מקרים נוספים, שלא נזכרו ברש"י, על סמך קטגוריה זאת. כך בענין איסור גירוד המנעל⁸⁹ הוא כותב ג"כ שטעם הדבר שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול,⁹⁰ וכן לענין איסור כיבוס עור.⁹¹ אבל רבינו פרחיה גם אינו מרגיש כי עקב כך אין לו להציע במקרים אחרים את שיטת הרמב"ם, כנראה משום שאינו חש בנימוקי הרמב"ם סתירה עקרונית לשיטת הנימוקים של רש"י. וכך הוא מסביר את איסור המלילה כדרכה כרמב"ם (שבת, כ"א, י"ט): "שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול ויבוא לדוק אותו".⁹²

גם המאירי אינו נמנע מלפרש כרש"י. כך, למשל, בדבריו בבית הבחירה לשבת קמ"ג, ב'⁹³ הוא מציין כי הטיפוח בשמן בשבת אסור "שאעפ"י שאין כאן סחיטה אסור, שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול" וכו'. אך מאידך, הוא מעתיק את דברי הרמב"ם כהסבר למקורות "כדשע"ב". כך, משל, בחידושו לעירובין ק"ד, א' בד"ה "ומרדה בה"⁹⁴ הוא כותב כי טעמו של האיסור לאסוף פירות שנתפזרו בחצירו לסל ולקופה הוא "שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול ויבא להשוות גומות", הסבר המועתק מן הרמב"ם.⁹⁵

נראה כי גם המאירי לא ראה שתי שיטות אלו, שהוא מעתיק מהן, כשיטות סותרות. כך אנו רואים כי באשר לאותו דין האוסר איסוף פירות שנתפזרו בחצירו לסל ולקופה, הוא פותח ומנמק בבית הבחירה לשבת⁹⁶ כנימוקו של רש"י לאיסור: "שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול". אך הוא מוסיף: "וגדולי המחברים⁹⁷ פירשו עוד בה שמה יבשם בידו בתוך הקפה ויבא לידי עימור" וכו'. מדבריו אלו אנו למדים, כמדומה, כי אין לדעתו מחלוקת עקרונית בין שתי השיטות המוצעות, שכן לו היה סבור כך היה מדגיש כי מדובר בשיטות שונות, ועומד על הנפקות הנובעות מן המחלוקת.⁹⁸

88 וראה עוד דברי רבינו פרחיה שם עמ' 264 ד"ה "ובלבד שלא יעשה גומא", שאינם כרמב"ם, והע' 40 שם.

89 ראה זבחים, צ"ד, ב'.

90 שם, עמ' 270, ד"ה "אין מגרדין".

91 שם, ד"ה "כיבוס".

92 שם, עמ' 240 סד"ה "ובלבד".

93 מהד' ריש לנגה, ירושלים, תשכ"ט, עמ' 568.

94 מהד' הרש"ז ברידא, ח"ג, ירושלים, תשמ"ח, עמ' רכ"א.

95 שבת, כ"א, י"א. וכבר המהדיר שת ליבו לדבר, וכתב שם בהע' 329: "מרש"י משמע אהרת וז"ל ד"ה בסל ולא בקופה כדרך חול, עכ"ל, משמע דבא לתת טעם לאיסורא דהוא משום עובדין דחול, ומפורש יותר ברש"י שעל הרי"ף וז"ל ולא בסל ולא בקופה דהוי עובדין דחול. ולכאורה יהא נפק"מ בין הני ב' טעמים בבא לפזר תבן על מקום שיש רצפה דבכה"ג ליכא הגזירה דאשווי גומות, כדאמרינן בשבת צ"ה, א' אמימר שרא זילחא... אבל לפי טעמא דרש"י משום דהוי כעובדא דחול אסור בכל גונא".

והשוה גם לדברי המאירי שם בעמ' רכ"ב בד"ה "לא יטפח", שם הוא מסביר כי איסור הטיפוח בידי להבריח העופות המזיקים משהו הוא משום "...גזירה שמה יטול צרור, פי' שכיון שהוא עושה כדי להבריחם כדרך שהוא עושה בחול לא ירגיש בדבר ויטול צרור ויזרוק לר"ה".

96 שם, עמ' 568.

97 והכוונה לרמב"ם שם.

98 ושמה סבר כי זה וזה גורמים יחדיו לגזירה, שנגזרה על איסוף הפירות, ובזומה לדרך שהובנו דברי הרמב"ם מאוחר יותר על ידי "מחצית השקל", שהבאנו מדבריו לעיל בעמ' 84.

ואם כך, תעלה, כמובן, השאלה, איזה סוג איסורים כלול לדעת המאירי באיסורי "דרך חול". האם אלו שנאסרו מחמת היותן פעולות בעלות אופי סקולארי, על אף שאינן קשורות לל"ט המלאכות (כרש"י),⁹⁹ או שמא רק פעולות שעלולות להביא לידי ביצוע עבירה על אחת מן המלאכות (כרמב"ם)?¹⁰⁰ תופעה זאת, של אי הבחנה בין השיטות החלוקות של רש"י ורמב"ם, גרמה לכך שברבים מן המקרים בהם עשה הרמב"ם שימוש (מתוך כוונה אחרת, כפי שראינו לעיל) בפסוקיות "כדשע"ב" - הובן אח"כ כי כוונתו בפסקיו היא לומר שהאיסור במקרים הללו שייך לדעתו לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול". בשלב זה של הדיון נערוך רק רשימה (מסודרת על פי החלוקה הכרונולוגית שב"משנה תורה") של המקרים בהם לא הופיעו במקורות התנאיים או האמוראיים משפטי "כדשע"ב" והרמב"ם הוסיפם בפסקיו, ולהלן נבדוק כיצד הובנו פסקים אלו מאוחר יותר, ע"י פרשניו של הרמב"ם:¹⁰¹

---

99 דאה למשל בדבריו בבית הבחירה לביצה כ"ה, ב' (מהד' לנגה, עמ' 154): "אין הסומא יוצא במקלו ביו"ט מפני שהוא דרך חול, ויש בזה זלזול יום טוב ואפשר לו בלא מקל" וכו'.

100 גם אצל אחרונים רבים, רווחת אי ההבחנה בין השיטות החלוקות של רש"י ורמב"ם. כך לדוגמא, רי"מ הכהן ב"משנה ברורה" לשו"ע או"ח סימן שכ"ג סק"ג הבא להסביר את פסק השו"ע (על היתר השו"ע שם בסעיף א' לומר לחבירו "מלא לי כלי זה" ואפילו הוא מיוחד למידה, כשנטל הלוקח המידה של המוכר ומוליכה לביתו): "שאין זה דרך מקח וממכר וגם לא מחזי כעובדין דחול".

101 ברצוני להסביר שוב את תשומת הלב לעובדה שגם בהוספות אלו הרמב"ם מקפיד להוסיף בהלכות שבת את הטעם (= גזירה משום אחת המלאכות). כך שם בכ"א, ג'; כ"א, ל"ה; וכ"ו, ז'. אשר לג', י"ח כבר עשה זאת הרמב"ם במקום אחר שם בכ"א, כ"ח: "דדיית הפת אע"פ שאינה מלאכה אסרו אותה חכמים שמא יבוא לאפות". ואשר לכ"ב, כ"ב; כ"ד, י"ב, ונדרים י"ג, ח' וכן שביית עשור ג', ו' בכל אלו ברור למעיין שם כי שימושו בפסוקיות "כדשע"ב" אינו אלא כפסוקיות חסרות סיבה. אמנם בנוגע לשביית עשור ג', ו' ראה ב"ח על דברי הטור או"ח, סימן שי"ב סד"ה "היה נצרך", שהבין מניסוח זה של הרמב"ם כי המדובר הוא באיסור מן הקטגוריה של "עובדין דחול".

	הלכות שבת
<p>ג', י"ח: "אין נותנין את הפת בתנור עם חשיכה וכו' ואם נתן סמוך לחשיכה וחשכה ועדיין לא קרמו פניה אם במזיד אסור לאכול וכו' ואם בשוגג מותר לו לרדות ממנה מזון שלוש סעודות של שבת. וכשהוא רודה לא ירדה במרדה כדשהע"ב אלא בסכין וכיוצא בה".</p>	<p>רדיית הפת בשינוי</p>
<p>כ"א, ג': "אין סכין את הקרקע וכו' ואין נופחין אותו ואין מדיחין אותו אפילו ביום טוב כל שכן בשבת, שלא יעשה כדשהע"ב ויבא להשוות גומות בזמן שהוא עושה כן במקום שאינו רצוף".</p>	<p>סיכה, הפחה והדחה של הקרקע</p>
<p>שם, ל"ה: "אין מאכילין בהמה חיה ועוף בשבת כדרך שהוא מאכיל בחול שמא יבוא לידי כתישת קטניות או לידי לישת קמח וכיוצא בו" וכו'.</p>	<p>האכלת בהמה חיה ועוף</p>
<p>כ"ב, כ"ב: "אסור לתקן בית יד של בגדים ולשברם שברים שברים כדרך שמתקנין בחול" וכו'.</p>	<p>תיקון בית יד של בגדים</p>
<p>כ"ד, י"ב: "אסרו חכמים לטלטל מקצת דברים כדשהע"ב, ומפני מה נגעו באיסור זה, אמרו ומה אם הזהירו נביאים וצוו שלא יהא הילוכך בשבת כהילוכך בחול ולא שיחת השבת כשיחת החול וכו' קל וחומר שלא יהיה טלטול שבת כטלטול בחול" וכו'.</p>	<p>טלטול מוקצה</p>
<p>כ"ו, ז': "סולם של עליה אסור לטלטלו וכו' ושל שובך מותר להטותו, אבל לא יוליכו משובך לשובך שלא יעשה כדשהע"ב ויבא לצוד".</p>	<p>הולכת סולם של שובך משובך לשובך</p>
<p>הלכות נדרים י"ג, ח': "מפירין נדרים בשבת וכו' ולא יאמר לה בשבת מופר לך כדרך שאומר לה בחול אלא מבטל בלבו ואומר לה טלי אכלי" וכו'.</p>	<p>הפרת נדרים</p>

	הלכות שביתת עשור
ג'ו': "ההולך להקביל פני רבו וכו' עובר במים עד צוארו ואינו חושש וכו' וכן ההולך לשמור פירותיו עובר במים עד צוארו ואינו חושש, ובלבד שלא יוציאו ידיהם מתחת שולי בגדיהם כדרך שעושים בחול".	הוצאת הידיים מתחת שולי הבגדים בעת המעבר במים
	הלכות יו"ט
ג'ו': "... אסור לעשות בית יד בבשר, והוא שיעשה בסכין שלא יעשה כדשהע"ב" וכו'.	עשית בית יד בבשר ע"י סכין
ד'י': "אין מבקעין עצים ביו"ט לא בקורדום ולא במגל ולא במגירה אלא בקופיץ ובצד החד שלו, אבל לא בצד הרחב מפני שהוא קורדום, ולמה אסרו בקורדום וכיוצ"ב, שלא יעשה כדשהע"ב שהרי אפשר היה לו לבקע מערב יו"ט, ולמה לא נאסר הביקוע כלל מפני שאפשר שיפגע בעץ עבה ולא יכול להבעירו וימנע מלבשל" וכו'.	ביקוע עצים בקורדום מגל ומגירה
ה'א-ב': "... לא ישא משאות גדולות כדשהע"ב אלא צריך לשנות, ואם אי אפשר לשנות מותר... וכן משאות שדרכן לישא אותן על גבו מאחריו... ואם אי אפשר לשנות נושא ומביא כדרכו, במה דברים אמורים בנושא על האדם, אבל על גבי בהמה לא יביא כלל שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול".	נשיאת משאות גדולות
שם, ג': "אין מנהגין את הבהמה במקל, ואין הסומא יוצא במקלו ולא הרועה בתרמילו, ואין יוצאין בכסא אחד האיש ואחד האשה שלא יעשה כדשהע"ב. ואיש שהיו רבים צריכין לו - יוצאין בכסא אחרי ומוציאין אותו על הכתף אפילו באפריון".	יציאה בכסא
שם, ה': "מי שהיו לו פירות על גגו וצריך לפנותם למקום אחר	העברת

<p>לא יושיטם מגג לגג ואפילו בגגין השוין ולא ישלשלם בחבל מן החלונות ולא יורידם בסולמות, שלא יעשה כדשהע"ב, אבל משילן אפילו דרך ארובה ממקום למקום באותו גג" וכו'.</p>	<p>פירות מגג לגג, וכן שלשולם מהחלון או הורדתם בסולמות</p>
<p>שם, ח': "כל דבר שמותר לשלחו ביו"ט כשישלחנו לחבירו תשורה לא ישלחנו בשורה וכו'. כיצד הרי שלח לחבירו בהמות או מנות ביד שלשה וארבעה בני אדם כאחד, זה אתר זה, וכולן הולכין בשורה אחת - הרי זה אסור, שלא יעשה כדשהע"ב".</p>	<p>משלוח תשורה בשורה</p>
<p>ז', ג': "הופך אדם את זיתיו במועד וטוחן אותן ודורך אותן וממלא החביות וגף אותן כדשהע"ב. כל שיש בו הפסד אם לא נעשה עושהו כדרכו ואינו צריך שינוי" וכו'.</p>	<p>להפוך הזיתים לטחון ולדרוך אותם ולמלא החביות ולגוף אותן במועד</p>

בכל המקורות הללו, אין כוונת הרמב"ם לציין לשייכותם של אסורים אלו לקטגוריה של "עובדין דחול". משפטים אלו כוללים פסוקיות אופן חסרות סיבה¹⁰² או פסוקיות סיבה חסרות, שתפקידן במשפט הוא כתיאור אופן בלבד.¹⁰³

אבל פרשנים רבים הבינו לשונות אלו שברמב"ם כמשפטים המציינים לקטגוריה של "עובדין דחול".¹⁰⁴ ולדוגמה, נראה כיצד הובנו דבריו הנ"ל בהלכות שבת ג', י"ח, בענין רדיית הפת, כבר ע"י ראשונים. הר"ן¹⁰⁵ יוצא נגד דברי הרמב"ן¹⁰⁶ שסבר כי איסור רדיית הפת הינו מאיסורי ה"שבות". ולדעת הר"ן:

102 כגון זה שבהלכות שבת כ"ב, כ"ב: "אסור לתקן בית יד של בגדים ולשברם שברים שברים כדרך מתקנין בחול" וכו'.
103 כגון זו שבשבת, כ"ו, ז': "סולם של עליה אסור לטלטלו וכו' ושל שובך מותר להטותו, אבל לא יוליכו משובך לשובך שלא יעשה כדשהע"ב ויבא לצוד".

104 עד היכן הגיעו הדברים אצל פוסקים מסוימים, שנבוכו בין הסברי הרמב"ם למשפטי "כדשע"ב" התנאיים והאמוראיים לעומת הסברי רש"י ודעימיה, נוכל לראות בדברי הר"ן תאומים, שהובאו לעיל עמ' 25-26, ומ"ש שם.

105 בדבריו לשבת ג', ב' (דף א', ב' מדפי דפו' וילנא) בד"ה "אמר רב ביבי".
106 ב"מלחמת ה'" (שם).

"רדיה לאו שבות היא אלא עובדין דחול היא, אי אפשר לשינוי משנין (= בענין רדיית הפת) ואי לא אפשר עביד לה כדבעי".

ולאחר שהוא מסיים להרצות את שיטתו בהסבר הדברים¹⁰⁷ הוא מוסיף:

"וכן נראה לי מדברי הר"ם במז"ל בפ"ג מהלכות שבת, וטעמא דמילתא משום דרדיית הפת ותקיעת שופר לא שבות ניהו אלא עובדין דחול בעלמא, וכל היכא דלא עבד איסורא ואיכא צורך היום שרו כי אורחיהו (= פעולות אלו כיון שאינן שבות מותרות במקרים אלו גם בלי כל שינוי) וכו'.

כאן חשוב להעיר, כי הקדום בין הראשונים (שבידינו) שבדבריו נוסחה באופן ברור הדעה כי ישנו קשר בין איסור רדיית הפת לבין הקטגוריה של איסורי "דרך חול" הינו רש"י, בפירושו לשבת קי"ז, ב' על דברי הברייתא: "ת"ר שכח פת בתנור וקידש עליו היום מצילין מזון שלש סעודות וכו' וכשהוא רודה לא ירדה במרדה אלא בסכין", שביאר שם בד"ה "מרדה": "כלי שרודין בו הפת וכו' לא ירדה אותו במרדה שהוא דרך חול".¹⁰⁸

נראה, לכן, כי הר"ן קיבל את הדעה שאיסור רדיית הפת שייך לקטגורית האיסורים של "עובדין דחול" לראשונה מפירושו של רש"י,¹⁰⁹ ובעקבות זאת הובנו אצלו כך גם דברי הרמב"ם.

ומסתבר יהיה להניח, לדעתי, כי מה שגררו להבנה זאת גם ברמב"ם¹¹⁰ היתה העובדה שהרמב"ם מנסח הלכה זאת ע"י שימוש בפסוקית "כדשע"ב".

כך נמצא גם את ה"מגיד משנה" מסביר את דברי הרמב"ם יו"ט, ה', ב' "אבל על גבי בהמה לא יביא כלל שלא יעשה כדשע"ב" והוא כותב:

"רבינו כתב טעם לאסור הבהמה שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול. ויש מי שכתב

שהוא לפי שאין משתמשים בבעלי חיים כל עיקר ביו"ט" וכו'.¹¹¹

אמנם יש לדייק במסקנות שנרצה להסיק מדברי ה"מגיד משנה" בשנים. חדא: המ"מ אומר דבריו דוקא בהלכות יו"ט, ואיננו יודעים עדיין בודאות אם יפרש באותו אופן גם את משפטי "כדשע"ב" שבהלכות

107 הוא מסביר כשיטתו גם את דברי הר"ף שם. וראה גם רמב"ן שם החלוק עליו.

108 רש"י כנראה הסיק כך מן העובדה שרדיית הפת נזקקת לשינוי כדי להתירה, מה שאופייני לשיטתו לאיסורי הקטגוריה של "עובדין דחול", ראה מ"ש על כך בעמ' 74 הע' 16. וראה גם בבלי, שבת, קי"ז, ב' "תנא דבי רבי ישמעאל לא תעשה כל מלאכה - יצא תקיעת שופר ורדיית הפת, שהיא חכמה ואינה מלאכה". וראה על כך להלן, עמ' 148.

109 הר"ן עצמו אמנם הרוחיק לכת, וטען להפרדה בין הקטגוריה של "עובדין דחול" לשאר השבותים, ראה מ"ש ע"כ בעמ' 158-161.

110 וראה בדברי הר"י עייאש בשו"ת בית יהודה, ליוורנו, תק"ז, חלק א"ח סימן כ"ח, שרצה לדהוק, מחמת אילוצים אחרים, כי גם לדעת הר"ן אין הרמב"ם ממש כוותיה (אלא כדעת הרמב"ן), אלא שהר"ן סבור כי הרמב"ם מודה לדינא לטענת הר"ן, שבנותן פת לתנור כדי שיקרמו פניה מבעוד יום מותר לרדות כדרכו במרדה, ואין צריך לשנות.

111 וכך שם "במעשה וקח" לר' מסעוד חי רוקח: "דבינו (= הרמב"ם) נתן טעם משו' עובדין דחול". וראה גם בדבריו שם ה', א', על דברי הרמב"ם "לא ישא משאות גדולות כדשע"ב" מעתיק הוא כהסבר לרמב"ם את דברי התוס' בביצה דף כ"ט, ב' ד"ה "המביא" שהבדילו בין שבת ליו"ט בכך ש"הכא (= בביצה) מייירי ביו"ט משום טרחא יתירה לא קפדינן, אלא משום דמחזי דעביד כעובדי דחול" וכו' (וראה מ"ש על כך בעמ' 185-188).

שבת. 112 ותרתי: המ"מ פירש זאת בדברי הרמב"ם דוקא במקור בו מופיעה הצורה התחבירית III (= "שלא יעשה כדשהע"ב"), ואיננו יודעים עדיין אם יפרש כך גם את המקורות בהן מופיעה רק הצורה התחבירית I או II.

גם הר"י קארו ב"בית יוסף" מייחס לרמב"ם את הדעה כי בהעלאת גידי אזנים ובהעלאת אונקלי בשבת יש משום "עובדין דחול" אם אין בדבר צער.¹¹³

בעקבות דברי הראשונים הללו נשתגרה המחשבה בין האחרונים, הרואה במשפטי "כדשע"ב" שברמב"ם ציון לקטגוריה של "עובדין דחול". אביא כאן דוגמא אחת בנוגע לדברי הרמב"ם הנ"ל יו"ט ג', י', בענין ביקוע עצים בקורדום: "שלא יעשה כדשהע"ב" המתפרש בטבעיות אצל אחרונים מסויימים כציון לקטגוריה של "עובדין דחול". כך הרע"י סומך¹¹⁴ משיב לשואליו בשו"ת "זבחי צדק", אור"ח, סימן כ':¹¹⁵ "זה ידוע מדברי הרמב"ם ז"ל ומדברי הרא"ש ז"ל והטור בנו ז"ל והלבוש ז"ל דאיסור דקרום אפי' בראש הרחב אינו אלא מדרבנן משום עובדין דחול כמ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ד עי"ש" וכו'.¹¹⁶

ולא רק בהלכות יו"ט אתה מוצא כי כך הוסברה עמדתו של הרמב"ם ע"י אחרונים, אלא גם בהלכות שבת, בהן נקט עמדה שלילית מפורשת כנגד העמדת משפטי "כדשע"ב" שבמקורות כקטגוריה הלכתית נפרדת.

כך למשל בנוגע לאותה הלכה שהבאנו לעיל מהלכות שבת כ"ב, כ"ב: "אסור לתקן בית יד של בגדים ולשרבם שברים שברים כדרך שמתקנין בחול" וכו' - על כך כותב הרב"צ חי עוזיאל בשו"ת "פסקי עזיאל בשאלות הזמן" סימן כ"ו:

"...והנה הרמב"ם פסק הלכה זאת וכתב 'אסור לתקן בית יד וכו' כדרך שמתקנין בחול' וכו' משמע מדבריו שדין זה איסורו משום עובדין דחול" וכו'.

112 אם כי דאינו כי כבר קדמו הר"ן, שפירש כך גם את דבריו בענין רדיית הפת בהלכות שבת.
113 ראה רמב"ם שבת, כ"א, ל"א ובית יוסף לטור אור"ח סימן שכ"ח, ד"ה "ומ"ש שכל אחד". וראה גם מג"א לשו"ע שם ס"ק מ"ח ור"י שיף, התעמלות, עסויים ופיזיותרפיה בשבת, אסיא, ל"א-ל"ב, אדר תשמ"ב, כרך ח', חוב' ג' ד', עמ' 25-26.
114 חי בין השנים תקע"ג - תרמ"ט. ראש ביהמ"ד המפורסם שהקים בבגדאד, שנקרא בתחילה "אבו מנשי", ומאוחר יותר "בית זלכה". הוא ותלמידו הרב יוסף חיים (בעל "בן איש חי") נחשבים כגדולי חכמי עירק במאה ה-19. ראה אברהם בן-יעקב, תולדות הרב עבדאללה סומך, גדול רבני בבל בזורות האחרונים, ירושלים, תש"ט; הנ"ל, אנצ'י עברית, ח"ז, עמ' 599; וכן: צבי זוהר, יחסו של הרב עבדאללה סומך לתמורות המאה הי"ט כמשתקף ביצירתו ההלכתית, פעמים 36, תשמ"ח, עמ' 89-91.

115 נדפסו בתוך ספרו "זבחי צדק", ח"ב, בגדאד, תרס"ד.
116 וראה מ"ש להלן בעמ' 230 סמוך להע' 6. וראה בתשובת ר' מלאכי הכהן, בעל "יד מלאכי", שהובאה בלשונו שם (תשובה זאת נדפסה בספר בית יהודה לר"י עייאש, ח"ב, סימן מ"ו. תודתי לפרופ' י"ש שפיגל שסייע בידי לאתר תשובה זאת): "...ובר מן זין אכתי יש לחלק חילוק אחר ונלע"ד שהוא אמתי ונכון, והוא דבכל שאר הדברים שאסרו משום עובדין דחול שייך בהו שפיר שנוי, שאם בעשותו בכלי זה ידמה לעובדין דחול יעשה בכלי אחר שאין דרך לעשות בו אותה מלאכה בחול, דאז לא דמי לעובדין דחול, וכגון בקוע עצים שאסרו לבקע בקרום ובמגל וכדומה משום שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול, והשנוי שלו הוא שיבקע בצד החד שלו שהוא כלי אחר שאין דרך לבקע בו בחול" וכו'. גם מדברי הי"ד מלאכי הללו ניכר כי לשונו של הרמב"ם בהלכות יו"ט ג', י', העושה שימוש בפסוקית "כדשהע"ב" היא שעוררה אותו להבין כי מדובר כאן על איסור מן הקטגוריה של "עובדין דחול".

וכפי שאנו רואים בדוגמה הנ"ל, הבנה ראשונית זאת של פרשנים אחרונים בדברי הרמב"ם, בין בהלכות יו"ט ובין בהלכות שבת אינה נוגעת רק למה שבא בלשונו בניסוחים שבצורה התחברית מס' III, אלא אף בצורה תחברית מס' I. ואפשר בהחלט כי אב לכולם בפרשנות זאת, היה הר"ן בדבריו על רדיית הפת הנ"ל.

אמנם העובדה הראויה כאן לציון, היא, שהר"י קארו, בשולחן ערוך, אורח חיים, סימן תקי"ט סעיף ח', נימק כי דין זה נובע משום איסור "תיקון מנא", ולפניו לא היה מי שיערער על כך,¹¹⁷ עובדה זו מוכיחה כי לא תמיד הרחיקו הראשונים לכת לבאר כל הלכה המנוסחת ע"י שימוש במשפטי "כדשע"ב" ברמב"ם כשייכת לקטגוריה של "עובדין דחול".

אך תהליך זה, של "איחוד" שיטתו של הרמב"ם עם שיטת רש"י,¹¹⁸ שראשיתו, כפי שראינו, בדברי ראשונים, סופו הולך ומתרחב בדברי אחרונים. וכך אנו מוצאים כי גם אם ניסח הרמב"ם את דבריו במשפטים אשר רק מזכירים במובן מה את ניסוחם של משפטי "כדשע"ב", די היה בזה כדי להביא חלק מן הפוסקים האחרונים למסקנה, כי מדובר כאן באיסור השייך לקטגוריה של "עובדין דחול".

כך בנוגע להלכה (יו"ט, ד', ז'), אותה הבאנו לעיל: "אין נופחין במפוח ביו"ט כדי שלא יעשה כדרך שהאומנין עושין" וכו'. כותב הר"ע סומך בתשובה הנ"ל בתוך דבריו: "...והשתא שפיר מייתי ראיה לנ"ד דמצינו¹¹⁹ במפוח של אומן אפי' להופכו אסור", וטעמו של האיסור לפי דעתו, כנראה בעקבות לשון הרמב"ם,¹²⁰ הוא: "משום עובדין דחול".¹²¹

117 בטור או"ח סו"ס תקי"ט נפסק: "קמטים שעושין הנשים בבתי זרועותיהן ובבתי שוקיהן אסור לעשות משום תקון מנא". ויסוד דבריהם בפירושו של רש"י לביצה כ"ג, א' ד"ה "אי קטורא", וכן בפסקי הרא"ש שם בסימן כ"ג, אבל בשניהם לא נזכר ענין "תקון מנא". וברור כי להבנת הטור שלא העיר דבר על כך שמדברי הרמב"ם משמע כי מדובר כאן על איסורי "עובדין דחול", ניכר כי לא ראה ברמב"ם שיטה אחרת מזו שהציג. וראה בב"ח על הטור שם בד"ה "קמטים" שדן בכל הדיוקים האפשריים שבשיטות הראשונים בענין זה, ולא הזכיר כלל את האפשרות הפרשנית הזאת בדברי הרמב"ם.

118 בולטת בין תשובות האחרונים תשובתו של הר"א ולדינברג בשו"ת ציץ אליעזר ח"ו סימן ד', שאמנם עומדת מחד על ההבדלים שבין רש"י לרמב"ם. אך מאידך אינה מעיזה לומר כי ישנו כאן הפרש עקרוני ומהותי שלא ניתן ליישבו. כך עומד הר"א ולדינברג ומוכיח שם כי לשיטת הרמב"ם בהלכות שבת כ"א, כ"ח האיסור להתעמל בשבת נובע מן הגזירות שמא (משום רפואה, שנגזרה שמא ישחוק סממנים), בשעה שלשיטת רש"י האיסור להתעמל שייך לקטגורית איסורי "עובדין דחול" (וראה מ"ש בעמ' 30), ולחילוקי הטעמים, כפי שהוא מציין, ישנם גם נפקותות מובהקות הלכה למעשה, שכן "כשאינו מזיע... להרמב"ם צריך להיות מותר מכיון שליכא תו בכה"ג משום רפואה, ואילו לרש"י אסור גם בלי הזעה בהיות ויסוד האיסור הוא משום עובדא דחול" (ואיני יודע מדוע לא העיר גם על כך שאם מצד "עובדין דחול" הרי ההתעמלות בדרך של שינוי מדדכו בחול תהא מותרת), אך הוא מתקשה להבין מדוע לא עמדו על כך לפניו ומציין ל"מגיד משנה" שם, שלא העיר על כך דבר (וראה מ"ש בעמ' 102). ולכן מציע כי להבנת המ"מ "רש"י מודה לאסור גוון היגיעה והעמל עד ההזעה שצייר הרמב"ם, ומשום גזירת רפואה, והרמב"ם מודה גם לרש"י לאסור השפשוף בכח משום עובדא דחול, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגא, וכל עיקר החילוק שישנו ביניהם הוא רק בפירושו דאין מתעמלין(!)".

119 בדברי התוס' ביצה ל"ד, א' ד"ה "אין נופחין".
120 אפשרות נוספת, מסתברת באותה מידה, היא שהרע"א סומך רואה את דין המנפח במפוח כשייך לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול" רק משום שנזכר בו הצורך לשנות. ראה מ"ש על כך בעמ' 74 הע' 16.

121 אחת הזוגמאות המעניינות לכך נמצאת לדעתי בהתייחסות ראשונים לדברי הרמב"ם בהלכות שבת כ"ז, י"ב: "אסרו חכמים לטלטל מקצת דברים כדשע"ב" וכו'. ואכן, טעם איסור הטלטול כנזכר בתלמוד (בבלי, שבת, קכ"ז, ב') הוא, כפי שהעיר שם הראב"ד בהשגות להלכה י"ג, כי איסור הטלטול גזר למלאכת הוצאה הוא. והרמב"ם כתב טעמים אחרים שם, כשהראשון שבהם "אסרו חכמים לטלטל מקצת דברים בשבת כדרך שהוא עושה בחול, ומפני מה נגעו באיסור זה? אמרו ומה אם הזהירו נביאים וצוו שלא יהא הלוכך בשבת כהילוכך בחול, ולא שיחת השבת כשיחת החול שנאמר ודבר דבר, קל

ובעקבות ראשונים ואחרונים אלו הלכו, מבלי לבקרו, גם גדולי החוקרים בדורנו. כך ר"ש ליברמן בתוכ"פ יום טוב עמ' 987-988, בנוגע לדברי הרמב"ם בה' יו"ט ה', ג', לאחר שהביא את דברי הבבלי בביצה ב"ה, ב' "ת"ר אין הסומא יוצא במקלו" וכו', הסתמך בפשטות על ר' ישעיה הראשון שכתב כי מקור האיסור "שלא יעשו כעובדין דחול".

עוד ציין ליברמן שם את לדברי הגמ' שם בדף ל"ג, א' המנמקת את האיסור שלא יצא הרועה במקלו "משום שמחזי כמאן דאזיל לחינגא", ורש"י שם פירש ש"נראה כמוליכה ממקום למקום שהוא צריך להנהיגה הרבה כגון למכור בשוק". ועם שהוא מציין לדברי רש"י, הוא מוסיף מדליה:

"אבל בר"מ פ"ה מה' יו"ט ה"ג: אין מנהיגין את הבהמה וכו' שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול, ולפ"ז אף כמאן דאזיל לחנגא פירושו משום עובדין דחול, ומכאן שכולם מטעם אחד אסורין" וכו'.¹²²

וחומר שלא יהיה טלטול בשבת כטלטול בחול כדי שלא יהיה כיום חול בעיניו ויבוא להגביה ולתקן כלים מפינה לפינה או מבית לבית או להצניע אבנים וכיוצא בהן, שהרי הוא בטל ויושב בביתו ויבקש דבר שיתעסק בו, ונמצא שלא שבת, ובטל הטעם שנאמר בתורה למען ינוח".

ואף שלפי דברינו לעיל לא עלתה על דעתו של הרמב"ם לשייך בדברים אלו את איסור הטלטול לקטגורית האיסורים של "עובדין דחול", נראה בכל זאת, שנמצאו פרשנים שהבינוהו כך (וזאת, כפי הנראה, הן מחמת השימוש בביטוי 'שלא יעשה כדשע"ב', והן מחמת גוף דבריו בטעם הראשון, בו הוא מסביר כי ישנן פעולות שנאסרו רק כדי להבדיל בין פעולות החול ופעולות הנעשות בשבת, מה שהזכיר לפרשנים מסויימים את הקטגוריה של איסור "עובדין דחול"). וכך אנו מוצאים לראשונה בדברי הרשב"א כי איסור טלטול הינו משום "עובדין דחול".

הרשב"א נשאל (שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן רמ"ג): "מי שנשבע לחבירו לפרועו מכאן ועד זמן פלוני, ובא סוף זמנו בשבת, מהו שיאמר הנשבע איני מחוייב לפרוע קודם זמני, ובזמני אנוס הייתי שאסור לפרוע בשבת" וכו'? ובתשובתו עונה הרשב"א: "הדבר פשוט שהוא מחוייב לפרוע קודם השבת וכו' ואם פרעו קודם הזמן נמצא עובר על שבועתו, כמי שנשבע שיפרע עד זמן פלוני ולא נזכר עד שבא שבת ולא מצא מי שיתירנו משבועתו, שהוא מחוייב לפרוע בשבת, לפי שהפרעון (= איסור הפרעון) אינו אלא מדרבנן משום עובדין דחול, ושבועה דאורייתא, ומוטב שיעשה עובדין דחול ולא לעבור על שבועתו בשבת" וכו'. ודברים קרובים לכך הוא כותב גם בתשובות אחרות: תשובות הרשב"א, ח"א, סימן תשמ"א, וח"ז סימן קנ"ט. ואין לומר כי השימוש בביטוי "עובדין דחול" אצל הרשב"א אינו מכוון דוקא לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול", אלא משמש ככינוי נרדף לאיסורי השבות בכלל, כפי שנראה בהמשך מדבריו בחזושי לביצה, דאה להלן עמ' 180-181. (וראה גם לשונו של הרדב"ז בתשובותיו ח"ד סימן רפ"א, המשיב באותו ענין: "...ותו דטלטול בעלמא הוא שהתירו ואסיר משום עובדין דחול ולא חמור כולי האי כמו גזל וריבית דדבריהם או סתם יינם ושומנו של גיד דחמירי טפי" וכו').

122 למקורות נוספים בהם ניכר כי משפטי "כדשע"ב" שבפסקי הרמב"ם נתפרשו כעוסקים בקטגוריה של איסורי "עובדין דחול": על דברי הרמב"ם בענין טלטול סולם (שבת, כ"ו, ז') ראה שו"ע, א"ח, ש"ח, י"ט, שהעתיקו. והטעם נתפרש לאחרונים משום "עובדין דחול", ראה משנה ברורה סימן תקי"ח, ס"ק כ"ח. לשביתת עשור ג', ו', ראה הע' 101. ובאשר לדברי הרמב"ם בהלכות יו"ט ג', ו', השווה למ"ש בעמ' 113. וראה עוד: ר"ד פארז, חסדי דוד לתוספתא ביצה פרק ג' ד"ה "אין יוצאין בכסא", המשווה בין דברי רש"י, הסובר כי האיסור הוא משום זילותא דיו"ט (= "עובדין דחול", ראה להלן עמ' 229-231) עם דברי הרמב"ם כאן. ואין ספק שניתלה לשם ביאור זה בפסוקית "כדשע"ב" שבלשון הרמב"ם. ועיי' מ"ש על פרשנותו של ר"ש ליברמן לענין זה בכלל בעמ' 221-223. ולפרק זה כולו עיי' מ"ש בעמ' 229-231.

למשמעותה של עמדת הרמב"ם במעריך ההסטורי הכולל של השתלשלות הלכות שבת

עמדה פרשנית זאת של הרמב"ם, המתעלמת לגמרי, מחד, מן הקטגוריה של "עובדין דחול", וקושרת כל איסור הנזכר במקורות בצירוף הנימוק "שלא יעשה כדשהע"ב" למלאכה כלשהי מל"ט המלאכות בדרך של "גזירה שמא", משתלבת יפה לדעתי, במהלך הגיבוש הצורני הכללי, שעבר על הלכות שבת במשך הדורות.

על תהליכים משוערים שונים במהלך התפתחותן של הלכות שבת עמדו כבר מורי ר"ד גילת¹²³ ור"א גולדברג,¹²⁴ וכאן ברצוני לשלב את דבריהם וליתן של זה בזה, ולנסות להציע על גב חיבור נקודות השקפה אלו השערה מקיפה יותר שתשלב בתוכה את התהליכים שעליהם הצביעו החוקרים הנ"ל, ותראה בהן חוליות שונות במהלך רחב ושיטתי של התפתחות זאת.

תהליך זה, של איחוד הלכות שבת עד כדי צמצוםם לאילן יחס מעובה אחד, שאינו מכיר כמעט¹²⁵ בלגיטימיות קיומן של קטגוריות שונות, פרט למלאכות שבל"ט המלאכות הקאנוניות והסתעפויותיהן (= תולדות, גזירות) ראשיתו כבר בתקופה התנאית הקדומה, ועמד על כך ר"ד גילת במאמרו.

גילת מציע¹²⁶ לראות באותם איסורים הידועים לנו מן ההלכה המאוחרת כ"גזירות דרבנן" כגון תחומין, תוספת שבת ודיבור חול, איסורים שנחשבו בתקופה הקדומה כאיסורי תורה לכל דבר.

הלכות שבת בתקופה זאת, כפי שהם מצטיירים מדברי ר"ד גילת, מצטיינים בפלוראליזם רב, ולפחות מן הבחינה הקטגוריאלית אין אתה מוצא זיקה מיוחדת בין איסור אחד לחבירו, וכל מלאכה (ובמובן זה פעולות רבות ומגוונות נחשבות למלאכה בתקופה זאת, כפי שעולה מכתבי הכתות השונות בזמן הבית השני)¹²⁷ יונקת את תוקף איסורה, אך ורק מעצם העובדה שהיא כשלעצמה, נחשבת במסורת הלוקאלית כאסורה בשבת, ובמילים אחרות: כל פעולה אסורה בתקופה זאת נחשבת, איפוא, לכעין קטגוריה עצמאית, שאיסורה בעל תוקף גמור, כעין איסור תורה.¹²⁸

123 "על ל"ט אבות המלאכות", תרביץ כ"ט, עמ' 222-228; "לקדמותם של איסורי שבת אחדים", ספר השנה לבר-אילן, א', תשכ"ג, עמ' 106-116.

124 במאמרו "להתפתחות הסוגיה בתלמוד הבבלי", שנדפס בספר היובל לר"ח אלבק, ירושלים, תשכ"ג, עמ' 101-113. וכן בהערות מפוזרות בכמה מקומות ב"פירוש למשנה מסכת שבת", המציינות למאמר מסכם זה.

125 "כמעט" - כיון שבהמשך הדברים נעמוד על כך שישנה קבוצת איסורים שהרמב"ם מכנה "ממצוא הפצן" והיא כוללת פעולות סקולאריות שלא נגזרו מחמת קרבתן למלאכות. עם זאת, אין ספק שרוב רובם של איסורי שבת נקשרים אצל הרמב"ם למלאכות המרכזיות.

126 במאמרו הנ"ל בספר השנה לבר-אילן.

127 ראה במקורות שציין להם גילת שם בעמ' 226 הע' 10, וכן אצל

L.H. Schiffman, *The Halakhah at Qumran*, Leiden, 1975 pp. 84-132 (Chapter 3: The Qumran Sabbath Code, Text and commentary).

128 אגב כך יש להעיר, כי יש לפקפק פקפוק רב על ההנחה שהיתה קיימת בכלל הפרדה כלשהי בתקופות ראשונות בין איסורי תורה לאיסורי חכמים (אמנם ראה דברי ר"ב דה-פריס, תולדות ההלכה התלמודית, ת"א, תשכ"ו, עמ' 94-95) וראה מ"ש על כך ר"ד גילת במאמרו ב"מולד" כרך ג' (כ"ו) חוב' 14-15 יוני 1970 בעמ' 284-288, בספר זכרון לר"ב דה פריז ירושלים, תשכ"ט בעמ' 84-93, ב"עיונים בספרות חז"ל במקרא ובתולדות ישראל (מוקדש לפרופ' ע"צ מלמד) רמת-גן, תשמ"ב בעמ' 135-142 וב"סיני" כרך ע' עמ' ד' ר"י. וכן במאמרו הנ"ל בעמ' 41 הע' 1. וראה עוד מ"ש להלן בעמ' 128 הע' 64.

לדעת גילת¹²⁹ השינויים המרכזיים בסדר השתלשלותן של הלכות שבת הקדומות, ובגיבושן למבנה הצורני הידוע לנו מן הלכה המאוחרת, הן אלו:¹³⁰

(א) "בתקופת הבית השני מימי נחמיה ואילך וכו' החמירו, כידוע, בדיני שבת ואסרו על עצמם כל עבודה שיכלה להיכלל, לפי דעתם, באיסור 'לא תעשה כל מלאכה'. באותם הימים לא הבחינו בסוגי המלאכה השונים" וכו'.

(ב) בעקבות המחלוקת בין ר' עקיבא לרבי אליעזר (בכריתות ג', י') "אמר ר' עקיבא שאלתי את ר' אליעזר העושה מלאכות הרבה (בשבתות הרבה)¹³¹ מעין מלאכה אחת מהו, חייב אחת על כולן, או אחת על כל אחת ואחת, אמר לי חייב על כל אחת ואחת". והתקבלות דעת ר"ע, כפי שנסתמה במשנת שבת ז', א' ש"העושה מלאכות הרבה מעין מלאכה אחת אינו חייב אלא אחת" - "החלו בירורים להגדרת המלאכות שהן מעין מלאכה אחת, והבחנתן מן המלאכות שאינן מעין מלאכה אחת, אשר אם עשאו בהעלם אחד חייב על כל אחת ואחת".

(ג) על רקע זה נוצרו הברייתות המסווגות את המלאכות לקבוצות, כגון זו שבתוספתא שבת ט', (י'), י"ז, י"ח: "החופר והחורש והחורץ מלאכה אחת מהן, הדש והכותש והנופט - מלאכה אחת הן, התולש והבוצר והקוצר והמוסק והגודד והאורה - כולן מלאכה אחת. המכבס והסוחט מלאכה אחת הן".

בברייתות אלו נמנות קבוצות מלאכות שכולן נחשבות למלאכה אחת, ומטרתן: להגדיר מהי "מלאכה אחת" (= קבוצת מלאכות אחת) אשר אין חייבים עליהם אלא אחת. (ד) לאחר מכן צויינו (מתוך קבוצות אלו) אותן מלאכות שיכולות להיות מלאכות מייצגות ולשמש כאב-טיפוס של כל קבוצת מלאכות כזאת. קבוצה נבחרת זאת כונתה: "אבות מלאכות" (משנת שבת ז', ב').¹³²

רשימה זאת הורכבה על סמך נוסחאות שהיו רווחות באותה תקופה מתוך התבוננות בחיי היצירה היומיומיים: אפיית הלחם, הכנת הבגד הכנת הבשר לסעודה וכד'.¹³³ בשלב זה עדיין לא היתה רשימה זאת מחייבת, וחכמים רבים הרכיבו רשימות שונות, או שהוסיפו ברשימתם מלאכות שלא נכללו ברשימת הל"ט מלאכות¹³⁴ המופיעה לפנינו במשנת שבת ז', ב' הנ"ל.¹³⁵

129 במאמרו הנ"ל בתרביץ כ"ט, בעיקר בעמ' 226-228.

130 מפאת חשיבותם של הדברים לעניינינו אצטט כאן קטעים מדבריו שם כלשונם.

131 אשר לנוסח זה ראה רי"ן אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 59-60.

132 הנוסח "אב מלאכה" שם בד', א' מפוקפק ביותר, עיי"ש בעמ' 223.

133 לדוגמאות של רשימות מסוג זה ראה גילת שם: תוספתא ברכות ז', (ר'), ה' ומקבילותיה, וירושלמי שקלים א', א' (מ"ח, ב'), עיי"ש בעמ' 227 ובהע' 16.

134 עיי"ש בעמ' 222-226, ובסיכום הדברים בעמ' 228, והראיות רבות.

135 ועיי"ש בעמ' 222-223. משנה זאת "נצטרפה לכאן ממקור אחר".

ה) "רק לאחר מכן, בראשית תקופת האמוראים מופיע המונח 'תולדה' ככינוי למלאכה המסתעפת מן המלאכה העיקרית וכו', לפני כן לא הבחינו בין האבות לתולדות (לשם זה משתמש התלמוד על פי רוב בביטוי 'חייב משום חורש', 'חייב משום זורע' וכד'). סיווגן של המלאכות בהתאם למשנת שבת ז', ב' ובתוספתא ט', י"ח הנ"ל, מעיקרו לא בא, כאמור, אלא לשם מיון טכני של קבוצות המלאכות אשר אם עשאו בהעלם אחד אינו חייב אלא אחת".

ר"א גולדברג לעומ"ז, שבא בבדיקתו מכיון אחר - מתורתם של האמוראים - הראה במאמרו הנ"ל כי "הגזירה שמא" הינה יצירה בבליית מובהקת. במקרים רבים, אותם אסוף גולדברג בדוגמאותיו שם, הבבלי משתמש בנימוק זה, בשעה שהירושלמי כלל אינו מכירו.

וכאן אנו קושרים, אם כן, שלב נוסף לקו התפתחות זה שהעלו קודמינו. הרמב"ם הוא הממשיך איפוא קו יצירתי זה של התלמוד הבבלי בצרפו גם את כל המקרים של "עובדין דחול" לשרשרת "הגזירות שמא" הבבליות, ההופכים בפסקיו מאיסורים נפרדים ועצמאיים לכמין "חגורת הגנה" (= בדרך "הגזירה שמא"), על הגרעין העיקרי של הלכות שבת: ל"ט המלאכות.¹³⁶ אין בדברינו אלה כדי לומר כי אין לפי דעת הרמב"ם כל איסורי פעולות בשבת שאינם קשורים לאילן המלאכות, שכן¹³⁷ קיימת בשבת גם לדעתו קבוצת איסורים כזאת. אבל איסורים רבים, וביניהם קבוצת איסורי "כדשע"ב", התפרשו לו, לרמב"ם, כחלק מאיסורי השבות שנגזרו מחמת המלאכות.

כתוצאה מכך, נמחקת לגמרי הקטגוריה המיוחדת של "עובדין דחול" ממערכת ההלכה שב"משנה תורה", והיא עומדת מעתה כולה תחת העקרון של "הגזירה שמא", ונמנית בתוך רשימת איסורי הפעולה שגזרו חכמים כמשמרת ל"ט המלאכות.

בכך מתגלה הרמב"ם כממשיך אותו קו התפתחות שאת ראשיתו הכרנו מן הדורות שקדמו לרמב"ם. מגמת פניו של עקרון התפתחותי זה היא לראות בכלל איסורי השבת גרעין מרכזי אחד (= ל"ט המלאכות), שהלכות שבת השונות קשורות לו ונובעות ממנו.

בכדי לחזק את דברינו, באשר למגמה זו שעליה אנו מצביעים בפסקי הרמב"ם בהלכות שבת, נציג כאן שלשה מקרים אופייניים להדגמת הדברים. מקרים אלו לא נבחרו דוקא מן התחום הישיר של מקורות "כדשע"ב" בהם אנו עוסקים, אך ניכר, בניסוח דברי הרמב"ם שבעניינם, המאמץ שהושקע כדי לקשר מקרים אלו ל"גזירה שמא".

בחרנו להציג כאן דוקא מן הדוגמאות השייכות לפסקים שעליהם הותקף הרמב"ם, או שדבריו התפרשו באופן דחוק וקשה, ופרשנו לא עמדו על מגמתו זאת:

136 כבר ציינו בפנים כי יסודה של תפיסה זאת לדעתנו נעוץ בדברי אמוראים, ומקור ליבר נוכל למצוא בדברי רב אחא בר יעקב המובאים בסוגיה בבלי עירובין ק"ד, א'. אלא שהרמב"ם בפסקיו, לפחות מן הבחינה הספרותית הנגלית בחומר ההלכתי ההסטורי שהגיע לידינו והשפיע על עיצוב ההלכה, מהווה גורם מרכזי, הפועל בעקיבות ובישיתיות לקראת עיצובה הסופי של מגמה זאת.

137 ראה עמ' 190-194.

(א) בפרק כ"ג של הלכות שבת בה"ז פוסק הרמב"ם:

"... ואסור להדיח קערות ואלפסין וכיוצא בהן מפני שהוא כמתקן, אלא אם כן הדיחן

לאכול בהן סעודה אחרת באותה שבת."

הלכה זאת מופיע בתוך שרשרת של איסורים נוספים שאת כולם תולה הרמב"ם בחשש קרבה או דמיון

למתקן כלי.¹³⁸

המקור להלכה זאת הינו בברייתא בבבלי שבת קי"ח, א': "ת"ר קערות שאכל בהן ערבית מדיחן לאכול בהן שחרית, שחרית מדיחן לאכול בהן בצהרים, בצהרים מדיחן לאכול בהן במנחה, מן המנחה ואילך שוב אינו מדיח" וכו',¹³⁹ והרמב"ם פירש כי האיסור להדיח כלים (במקרים שנאסר לעשות זאת) הינו מחמת החשש שיראה כמתקן כלים אלו.

והראב"ד בהשגות על אתר:

"ואסור להדיח קערות ואלפסין וכיוצא בהן מפני שהוא כמתקן. א"א כל זה אינו אסור

אלא מפני שהוא טורח בחול."

פרשני הרמב"ם נדחקו מאוד כדי להשוות בין דברי הרמב"ם לדברי הראב"ד. כבר המ"מ כותב:

"ואף רבנו (= הרמב"ם) כך הוא סבור שתקון זה אינו אסור אלא מפני שהוא לצורך

חול."

וכ"כ "המגדל עוז" שם. ויותר מזה טרח בדבר בשו"ת הרדב"ז:¹⁴⁰

"השגת הראב"ד תמימה, שכן הוא בודאי דעת רבנו, וכ"כ הרב בעל מגיד משנה והמגדל

עוז, ואני אומר שהוא מוכרח כן מדברי הרב, דבשלמא אם הטעם מפני שהוא לצורך

החול היינו שמותר להדיחן לצורך סעודה אחרת בשבת, אלא אי אמרת מפני שמתקן כלי

וכי מותר לתקן כלי לצורך סעודה אחרת?!"

הרדב"ז אינו מוכן להעלות על הדעת כי לרמב"ם נקשר איסור זה לאיסור מתקן כלי (= מכה בפטיש).

"ולפיכך אני אומר שאין כוונת הראב"ד להשיג, אלא לבאר, לפי שראה הדין קודם לזה משום מתקן כלי,

והדין הבא אחריו ג"כ משום מתקן כלי, וזה באמצע, חשש שלא נטעה לומר דחד טעמא נינהו". עד כדי כך

נדחק הרדב"ז כדי שלא להשאיר את דברי הרמב"ם תמוהים! והוא אף מנסה להוכיח את דבריו מדקדוק

לשון חסרה ברמב"ם:

138 היא מלאכת "המכה בפטיש" (שגזירות החכמים השייכות לה נמנות בהלכות אלו, בפרק כ"ג) דאה בלשון הרמב"ם שם בה"ד: "כל דבר שהוא גמר מלאכה חייב עליו משום מכה בפטיש, ומפני זה הגורד (בכל כ"י התימניים וכן גם בכת"י ספרית אנג'ליקה ברומי מס' 63 וכן בדפ"ר הישנים: "הגורד". ויש בכת"י "הגורד" או "הגודד", דאה בילקוט שנו"ס במשנה תורה שבהוצאת הר"ש פרנקל, וראה בבבלי שבת ק"ג, ב' ודעת רש"י שם החולקת, ומייחסת איסור זה למלאכת ממחוק) כל שהוא או המתקן כלי באיזה דבר שיתקן (בתיבה זו יש שנו"ס ויש גורסים: "משתיהן", עי"ש בילקוט שנו"ס) - חייב".

על גלגולי מלאכת "מכה בפטיש" והקשר שבינה ל"מתקן מנא" ראה מש"כ רי"ד גילת בדברי הקונגרס העולמי הרביעי למדעי היהדות, ירושלים, תשכ"ז, עמ' 149-151.

139 נוסח דומה גם בתוספתא שבת י"ב, (י"ג), י"ז.

140 אלף תק"ג.

"ורבנו דקדק בלשונו, שבדינין של מעלה ושל מטה כתב מתקן כלי, ובזה הדין כתב שהוא כמתקן ותו לא, ופירושו מפני שהוא מתקן וטורח לצורך החול וכו' ומה שהכניס הרב דין זה בתוך שאר הדינין אע"פ שאין טעמן שוה לפי שהם דומים במעשה, ופשוט הוא".

אך באמת סבורני כי ברורה לגמרי כוונת הרמב"ם בדבריו כאן, ואין צורך להדחק בדברי המפרשים הנ"ל. עלינו רק להכיר בעובדה, שלרמב"ם מתפרשים בשיטתיות איסורי שבת רבים ככל שאפשר כאיסורים שנגזרו מחמת קשר או דמיון לאיסורי המלאכה.

וכך, אכן, גם היה סבור הר"ש בעל "מרכבת המשנה" שם, שבניגוד לשאר הפרשנים אינו מוכן לאנוס את הנאמר בדברי הרמב"ם ולפשר בין בעלי הדין, והוא כותב:

"ומה שכתב רבנו ואסור להדיח, דעת ההשגות דאלו ה' בו משום שבות דמכה בפטיש בדין לאסור אף לצורך היום, א"ו (= אלא ודאי) דלא חשיב תיקון כלל, ואסור שלא לצורך היום משום טירחא שלא לצורך".

ובאשר לדעת הרמב"ם - כמדומה שדברינו הנ"ל הם הם בדיוק דבריו:

"ודעת רבנו להסמיך כל השבותין לאבות מלאכות, וס"ל דהותר שבות זה משום צורך היום, ועל צורך היום לא גזרו".

(ב) גם בהלכה שלאחר מכן (כ"ג, ח') אנו נתקלים בקושי דומה. לשון הרמב"ם שם היא:

"אסור להטביל כלים טמאין בשבת מפני שהוא כמתקן כלי" וכו'.

מקור דין זה הוא בסוגיה בבבלי ביצה י"ז, ב' - י"ח, א' שם נימנו טעמים שונים לאיסור להטביל כלים בשבת. לדעת רבה גזירה שמא יטלנו בידו ויעבירונו ד' אמות ברה"ר,¹⁴¹ לדעת רב יוסף גזירה משום סחיטה, לרב ביבי גזירה שמא ישהה¹⁴² ולרבא מפני שנראה כמתקן כלי. לפיכך ברור שהרמב"ם מכריע כאן כדעת רבא, שטעמו של האיסור להטביל כלי בשבת הוא משום שנראה כמתקן כלי.

על רקע זה מפתיעה העובדה שבהלכות יו"ט ד', י"ז הרמב"ם פוסק:

"כלי שנטמא מערב יום טוב אין מטבילין אותו ביום טוב גזירה שמא ישהה אותו

בטומאתו" וכו'.

וכבר התקשה ה"לחם משנה" בשבת שם:

"כאן פסק כרבא ובהלכות יו"ט פ"ד פסק כרב ביבי דאמר שמא ישהה"¹⁴³

141 אשר למקורות האחרים בהם נעשה שימוש בגזירה זו וליחס ביניהם למאמר רבה כאן ראה: ר"א אפטוביצר, הראבי"ה, ח"ב, עמ' 221 הע' 11; ר"ח אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 340-639 ופירושו למשניות, מועד, עמ' 254, 489; ר"נ עמינה, "עריכת מסכתות ביצה" וכו' עמ' 211-213.

142 רש"י: "אי שרית ליה לאטבולינהו בי"ט משהי להן עד י"ט שהוא פנוי, ואתי בהו בתוך כך לידי תקלה להשתמש בהן תרומה". יש שהבינו בדברי רש"י (ראה "מעשה רוקח", לר' מסעוד חי רוקח, בדבריו על הרמב"ם להלכות שבת שם) כי כוונתו לומר שטעמו של רב ביבי מתייחס אך ורק ליו"ט, אך נראה שרש"י רק נוקט "יום טוב" כדוגמא, ודבריו מתייחסים באותה מידה לשבת.

143 להבדל מעשי בין שני הטעמים מצוין הרא"ש בפ"ב דביצה סימן י"ב: כלים חדשים הנלקחים מן הגויים לטעמו של רב ביבי יכול להטבילן ביו"ט שהרי לא שייכת כאן הגזרה שמא ישהה ("כיון דלית בהו תקלת תרומה דמדאורייתא טהור הוא הכלי" - קרבן נתנאל שם אות כ') ולטעמו של רבא אסור להטבילן כי נראה כמתקן כלי, וראה ט"ז אור"ח סימן שכ"ג סק"ה.

סתירה זו בולטת על רקע העובדה שהרמב"ם עצמו בפירוש המשניות לביצה ב', ב', כתב:
"אם היו הכלים טמאים אסור להטבילן ביום טוב ולא בשבת, שהרי לפני הטבילה לא היו
ראויין להשתמש בהן בדבר שמשמש בהן אחרי הטבילה ונראה כמתקן מנא ביום
טוב".¹⁴⁴

אולם נראה, שוב, כי הפתרון הנכון לשאלה זו (שרבים רבים הציעו פתרונות שונים לה),¹⁴⁵ הוא בכך,
שכשהרמב"ם ניגש לניסוח הסיסטמתי של פסקיו שינה דעתו¹⁴⁶ והשאיר את טעמו של רבא ("הגזרה
שמא")¹⁴⁷ אך ורק בהלכות שבת. ברם, בהלכות יו"ט, שם לא תהיה שייכת לדעתו "הגזרה שמא" משום
אחת מן המלאכות, שהרי מותרות הן (כולן, לשיטתו)¹⁴⁸ מדאוריתא לצורך אוכל נפש - תפס טעמו של רב
ביבי, שלסיעו הביאה הסוגיה שם "תניא כוותיה".¹⁴⁹
ג) בבבלי שבת קנ"ה, א' נזכרת מחלוקת אמוראים בהסבר האיסור הנאמר שם במשנת המסגרת להתיר
פקיעי עמיר לפני הבהמה ולפספס את הזירין¹⁵⁰ לדעת רב הונא (כפי שמסבירו רב חסדא שם) טעם
האיסור הוא משום שאסור "לשוויי אוכלא" (= להכשיר דבר שאינו ראוי לאכילה שיהיה ראוי לאכילה)
בשבת. ואילו לדעת רב יהודה (כפי שמסבירו רבא שם) טעם האיסור הוא משום ש"מטרר באוכלא לא
טרחינן" (ולדעתו בפקיעי עמיר אלו מדובר במאכל שכבר מוכן הוא לבהמה, והטעם לאסור הוא מכיון
שפעולה זאת כרוכה בטרחה מרובה).

על פי כללי ההכרעה פסק הרמב"ם כדעת רב יהודה, ומשום כך כתב שם בפרק כ"א הלכה י"ח:
"... ומתירין אלומות של עמיר לפני בהמה ומפספס בידו אלומות קטנות, אבל לא
אלומות גדולות מפני הטורח שבהן".¹⁵¹

144 וראה ברי"ף לפ"ב דביצה (דף י', א' בדפו') שהעתיק מהסוגיה שם רק את טעמו של רב יוסף וכן של רב ביבי (וכן את
הברייתא "תניא כוותיה", התומכת בדברי רב ביבי) אבל לא העתיק כלל טעמו של רבא.

145 רשימתם ראה בספר המפתח שבמהד' הר"ש פרנקל, וכן אצל ר"צ כהן, טבילת כלים, בני ברק, תשמ"ב, בעמ' קל"ח-קל"ט
הערה י'.

146 ומ"ש בפירוש המשנה הינו על פי היוצא מפרשטת של הסוגיה המונה טעמים שונים, ואינה מבדילה בין שבת ליו"ט.

147 העדפת טעמו של רבא על זה של רב יוסף ורב ביבי הינה כנראה בעקבות הכלל ההלכתי שהלכתא כבתראי, כפי שהעידו
כבר הרא"ש שם בסימן י"ב, וה"מעשה רוקח" בדבריו לרמב"ם שם בהלכות שבת.

148 ראה מ"ש בעמ' 90 הע' 63.

149 וראה גם בר"ח לביצה ד', ב', ממנו נראה כי באיסורי חכמים אין מקום לחשש "מתקן מנא" שכן כתב: "ואע"ג דקיי"ל אין
מבטלין איסור לכתחילה ביו"ט, הני מילי בדאורייתא, אבל האי דמדבנן אסור - אפילו לכתחילה שרי". וכנראה שאיסור
הביטול התפרש לר"ח, כפי שסברו כמה ראשונים אחרים, כאיסור "מתקן מנא". ראה, למשל, שו"ת "תרומת הדשן" לר"י
איסרלין סימן נ"ד בסופו, שהביא דעת הר"ח אר"ז כי "בשבת אסור לבטל האיסור דאין לך תיקון גדול מזו כמו שאסור
להטביל כלי בשבת דמתקן". בדומה לדברים שהצענו כאן כבר כתבו אחרונים. ראה אור שמח, לרמ"ש הכהן מדוינסק,
בהלכות יו"ט שם: "לתקן כלי לצורך אוכל נפש התירו בא"א (= באי אפשר) לעשות מבעו"י (= מבעוד יום), כ"ש (= כל
שכן) כאן (= בענין יו"ט, בטעמים השונים שניתנו בסוגית ביצה י"ז - י"ח הנ"ל) דאינו רק מיחזי כמתקן (= לרבא) וכו'
לא היה להן לגזור (= ביו"ט) לולא טעמא דשמא ישיה וכו' (= ובכך מוסברת לדעתו העובדה שבהלכות יו"ט פסק
הרמב"ם כי טעם האיסור להטביל כלים הוא משום שמא ישיה ולא משום מתקן מנא)". וקדם לו בדברים דומים הרלב"ח
בתשובותיו (לעמבערג, 1865, נדפס מחדש ברוקלין, תשכ"ב) בסימן ט"ז.

150 או "ידיים", ראה בשנו"ס שאצל גולדברג, פירוש למשנה מסכת שבת, עמ' 397-398. עכ"פ, אלו הם קנים דקים הבאים
שלושה בחבילה לפי פירוש רב יהודה בגמ'.

151 גם כאן יש להזכיר כי גם לדעת הרמב"ם ישנן פעולות אסורות שאינן כללות לא בקטגוריה של איסורי המלאכה ולא

בהמשך המשנה נאמר כי "אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה" ומסוגיית הגמ' שם המקשה על רב הונא מקטע זה שבמשנה, מובן כי גם כאן הטעם לאיסור תלוי במחלוקת הקודמת בין רב הונא לרב יהודה. ולפי כללי ההכרעה, היה על הרמב"ם להכריע באופן שיטתי כי טעם האיסור לרסק שחת וחרובין לבהמה הוא משום "מטרר באוכלא" כרב יהודה. ולכן תמוהה קביעתו שם:

"המחתך את הירק דק דק כדי לבשלו הרי זה תולדת טוחן וחייב, לפיכך אין מרסקין לא את השחת ולא את החרובין לפני בהמה וכו' מפני שנראה כטוחן".

שאלה זאת נשאלה כבר לרשב"א, והוא משיב לשואלו: 152

"וכל מה שתפסת על הרב ז"ל (= הרמב"ם בדבריו הנ"ל) הדין עמך לפי דעתך, כי הההיא דאין מרסקין את החרובין משום מיטרר באוכלא לא מטררין היא, כדאיתא התם בפרק מי שהחשיך וכו'".

גם מכאן, וגם מכל הדוגמאות הקודמות שהבאנו, מוכחת כמדומני היטב נטייתו של הרמב"ם לצמצם במידת האפשר את האיסורים השונים הפזורים במקורות התלמודיים, ולתלותם כענפים מסתעפים מל"ט המלאכות הקאנוניות.

האם ניתן לזהות מקורות קדומים לשיטות הפרשניות של רש"י והרמב"ם?

כפי שהראינו בפרקים הקודמים, לראשונה מוצאים אנו באופן שיטתי ועקבי את העמדה הפרשנית המקשרת בין המונח "עובדין דחול" שבהלכות יו"ט לבין משפטי "כדשע"ב" שבתוספתא ובברייתות, בדבריו של רש"י. ההנחה העומדת בבסיס שיטתו היא כי "עובדין דחול" זו קטגוריה של איסורים שנאסרה בשבת ויו"ט כדרך עשייתה בחול, והותרה בשינוי.

השאלה שנעמיד בפרק זה לדיון תהיה: האם ניתן למצוא רמזים לקיומה של שיטה זאת לפני הצגתה הברורה והחד משמעית בפירושי רש"י לתלמוד?

בהלכות פסוקות סימן קמ"ט אנו מוצאים את תשובת הגאון רב שר שלום: 153

"ובני כפר שיש להם מעין או בור חוץ לעיר בתוך תחום שבת מותר להן להביא על כתפן מים ביום טוב, אבל ודאי להביא על החמור אסור שאע"פ שמשנה מפני שעושה עבודת חול, וכל שכן מחמר". 154

מקורה של פסיקה זאת הוא מן הבבלי ביצה ל', א': 155.

ב"גזרות שמא" ובכל זאת נאסרו (מטעם טורח וכד'). על אף העובדה שהרמב"ם פועל לצמצם את מספר האיסורים שאינם כלולים בשתי הקטגוריות הראשונות, הרי גם הוא אנוס במקרים מסויימים להודות בקיומם. וראה גם מ"ש בעמ' 190-194.

152 שו"ת הרשב"א, ח"ד, סימן ע"ה.

153 הובאה באוצר הגאונים לביצה לרב"מ לוי, חלק התשובות, עמ' 36.

154 בנוסח תשובה זאת כפי שהוא מופיע בתשובות גאונים קרוניל סימן ס' חסר הטעם המופיע בנוסח שבהלכות פסוקות: "מפני שעושה עבודת חול, ונאמר בסתם: "ואע"פ שמשנה (שנהגו) אסור וכ"ש מחמר" וכו'.

155 וראה בנוסח תשובת רב נטרונאי גאון בתשובות גאונים מזרח ומערב סימן פ"ב, ובנוסח שהודפס ע"י רב"מ לוי שם והע' י'.

"אמר ליה רב חנן בר רבא לרב אשי אמור רבנן כמה דאפשר לשנויי משנינן ביומא טבא, והא הני נשי דקא מליין חצבייהו מיא ביומא טבא ולא קא משנינן? וכו' א"ל משום דלא אפשר" וכו'.

כאן אנו רואים כבר במקור קדום את הנטייה לייחס דין שבעניינו נזכר הצורך לשנות בעשייתו ביו"ט, לקטגוריה של איסורי "דרך חול".¹⁵⁶

אבל קטגוריה זאת אינה קרויה כאן במפורש "עובדין דחול", ויתכן שגם לרב שר שלום גאון לא התפרשה הסוגיות בביצה כ"ח, א' וכ"ט, א' כעוסקות באיסורים שיש להתירם בשינוי כי אם להיפך: יש לאסרם בכל מקרה, ושלא כרש"י.

רק אם נוכל למצוא מקור קדום לרש"י אשר משתמש בשם "עובדין דחול" כדי לכנות בו את הקטגוריה של האיסורים שהותרו בשינוי, נוכל כבר להכיר בנקודה אחת מתוך שיטתו, כקדומה לו. ובכן, בתשובת גאון לא מזהה שנדפסה בגאוניקה:¹⁵⁷

"וש' הא דתניא מסיקין ואופין בפורני,¹⁵⁸ ובאיזה פורני אמרו, בפורני של ישראל או אפילו בפורני של גוי נמי. כך ראינו, שמשנה זו לא משום גוים נגעו בה, אלא משום עבדין דחול נגעו בה, שכך אתה רואה הילוכה מתחילתה ועד סופה,¹⁵⁹ מולגין את הראש ואת הרגלים¹⁶⁰ ומהבהבין אותן באור, שכך מנהג כל המוליג להבהב באור, אבל אין טופלין אותן לא בסיד ולא בחרסית ולא באדמה ואין גוזזין אותן במספריים, למה שהוא נראה כעבדין דחול, שאיפשר לנקוב¹⁶¹ אותו ביד. ומסיקין ואופין בפורני מהוא דתימא כיון דלאו תנור הוא וצריך עסק גדול מיחיבי¹⁶² עבדין דחול ואין אופין ביום טוב בפורני, קא משמע לן דמסיקין ואופין בפורני, וכיון דהכין הוא מה לי פורני דישאל מה לי פורני דגוים תרויהו שריין".

בתשובה זו מבואר כבר די בברור, כמדומה, כי אותה קטגוריה של איסורים שנאסרה משום "עובדין דחול" מותרת כאשר היא נעשית ביו"ט בשינוי, שהרי הגאון אומר כי המולג אינו גוזז השיער במספריים "למה שהוא נראה כעבדין דחול" וזאת משום "שאיפשר לנקוב אותו ביד".¹⁶³

¹⁵⁶ וראה מ"ש על כך בעמ' 37-38 ליד הע' 33 ועמ' 74 הע' 16, ועל הסוגיה הנ"ל עמ' 155 הע' 222.

¹⁵⁷ עמ' 222. והובאה באוצר הגאונים שם בעמ' 39.

¹⁵⁸ ברייתא היא בבבלי ביצה ל"ד, א'. פורני הוא תנור, ראה גם משנת כלים ח', ט', וערוך השלם, ח"ו, עמ' 430.

¹⁵⁹ של אותה ברייתא, עי"ש.

¹⁶⁰ פי' הר"ח שם: "מרתיעין אותן בחמין להעביר השער מעליהן" וכו'. וראה ערוך השלם, ח"ה, עמ' 149.

¹⁶¹ כאן במשמעות: לגזוז. וראה להלן עמ' 131-132.

¹⁶² רב"מ לוי' מציע לתקן: "מהוי כו'".

¹⁶³ וכן היא לשון הרשב"א בעבודת הקודש, שער ב', סימן ג', ס"ק ג': "יש מן הגאונים שהורה שלא התירו למלוג כל הבהמה אלא ראש ורגלים בלבד, ואע"פ שמתכוין לאכול עורה של בהמה לפי שאין עושין כן אלא המפונקין ביותר, ואסור לעשות כן כדרך שאסרו לגמר את הכלים, ועוד שנראין יותר כמעשה חול".

ונראה כי גם מלשוננו של רב האי גאון בתשובה ניתן להוכיח שכבר נעשה בזמנו אותו קישור שבין משפטי "כדשע"ב" התנאיים [הדורשים, כדרך (ג) שהצענו מתחילה, עשיית הפעולות הנזכרות בשינוי]¹⁶⁴ ובין המונח "עובדין דחול".

כך אנו רואים כי גם להלכות חול המועד, בהם אכן נזכר כבר בתוספתא (אם נפרשה כדרך ב' או ג') הצורך לשנות מ"דרך חול",¹⁶⁵ הועבר השימוש במונח "עובדין דחול".

וכך היא לשוננו של רב האי גאון המובאת ב"שערי שמחה" לרי"ץ גיאת:¹⁶⁶

"ושדר מרבינו האי מותר לאדם לכתוב במועד חשבון שבינו לבין אחרים בזמן שהוא מתירא שמא ישכחו עד לאחר המועד, דכדבר האבד דמי, ובלבד שיהא בצניעה ומשנה מעובדין דחול, ולא יתכוין לכתוב במועד" וכו'.

אמנם אלמלא המקורות הראשונים שהצגנו היה קשה לסמוך על מקור זה, שהינו מהעתקת ראשונים, כהוכחה לעמדת הגאון. אבל בודאי שלפנינו עדות נדירה מתורת ספרד הקדומה, מחכם שהינו בן דורו של רש"י, אך שייך למסורת פרשנית אחרת שלא הכירה עדיין בדורו, כפי שאפשר להניח כמעט בודאות, את פירושו של רש"י,¹⁶⁷ ושיש להניח כי קיבל את הדברים שהוא כותב כאן ממקור קדום לרש"י.

למסכת ראיות זאת יש לצרף כמובן את מה שהעלינו בפרקים הקודמים כי עמדתו של הרמב"ם בצעירותו, כפי שהיא ניכרת מתוך פירושו למשנה, מוכיחה כנראה, כי סבר שהן בענייני יו"ט והן בענייני שבת, משפטי "כדשע"ב" מציינים לטעמן של ההלכות, ודבר זה מוכיח כי אפילו בהלכות שבת סבר הרמב"ם בצעירותו כי ישנה קטגוריה מיוחדת של הלכות שנאסרה מחמת היותה פעילות סקולארית, "דרך חול", שהותרה בשינוי. אפשר, כמובן, גם להעלות על הדעת, כי עמדה זאת הכיר הרמב"ם בינקותו מרבתי, ומאוחר יותר חזר בו מכך בחיבורו ובתשובותו הנוגעת לכך.

ואשר לדרכו של הר"ח. בבבלי ביצה כ"ח, א' נמסר בשם רב חייא בר אשי האיסור לעשות בית יד בבשר, אך מאידך נמסר שם בשם רבינא ההיתר לעשות זאת ביד. ושם פירש רש"י בד"ה "בידא שרי" כי טעמו של ההיתר שמוסר רבינא ביד הוא משום

"דלאו דרך חול הוא, אבל בסכין דרך חול הוא".

אך הר"ח בפירושו שם מפרש ענין עשיית הבית יד בבשר כך:

"פי' עושין לו מקום כדי שיהא תולה אותו באותו המקום, וכשרוצה לחתוך ממנו אווז

באותו המקום, והוא נקרא בית יד, שנראה כעושה כלי ביו"ט".

הר"ח פירש איפוא, כי איסור זה הינו "גזירה שמא" משום אחת מן המלאכות, ושלא כרש"י. וכך גם נראית עמדת הרמב"ם שהעתיק דין זה בהלכות יו"ט פ"ג ה"ו בין הדברים שנאסרו מחמת המלאכות, ולא

¹⁶⁴ לעיל עמ' 37-38.

¹⁶⁵ ראה מקור 8 בעמ' 45.

¹⁶⁶ ח"ב כ"ו, ובאורחות חיים ח"א צ"א ע"ג הענין קטוע. וראה אוצר הגאונים למסכת משקן עמ' 25.

¹⁶⁷ אף הרמב"ם המאוחר לרי"ץ גיאת לא מזכירו כלל. ואגב כך, הרמב"ם שינק בצעירותו מתורת חכמי ספרד מצטט מכתבי הרי"ץ גיאת. ראה ש' אסף וח' שירמן, אנצ' עברית, א', עמ' 195.

בפרק ד' שם מונה הוא הדברים שנאסרו משום גזירת מקח וממכר.¹⁶⁸ בכל המקורות שהר"ח מפרשם וניתן היה להעלות על הדעת שימוש במשפטי "כדשע"ב" כנימוק לאיסורים הללו לא מצאתיו עושה כן, למעט מקור אחד בו אכן מוסיף הר"ח מדיליה פסוקית "כדשע"ב", והיה ניתן אולי לקשרו לעמדה דומה לזו שמוצגת שם בפירושו של רש"י. דבריו שם מתייחסים למשנה המובאת בבבלי ביצה כ"ה, א':

"שחטה בשדה (= את הבהמה) לא יביאנה במוט ובמוטה אבל מביא בידו אברים אברים".

לדעת רש"י שם¹⁶⁹ יש לקשור איסור זה לחשש "אוושה מלתא", כלומר, מדובר כאן באיסור מן הקטגוריה של איסורי "עובדין דחול".¹⁷⁰

ולשון הר"ח שם:

"שחט בהמה ביו"ט בשדה לא יביאנה במוט ובמוטה כדרך שעושה בחול, אלא מביאה בידו אברים אברים".

אבל אין הכרח להבין בדבריו כי יש כאן שימוש בפסוקית "כדשע"ב" המכילה סיבה ("לא יביאנה" וכו' משום "דרך חול"), שכן אפשר בהחלט להסביר כי יש כאן אך ורק פסוקית אופן שאינה מכילה סיבה [= וכדרך (א) או (ב)].

וראה גם בפירושו של הר"ח לשבת קמ"ז, א' בענין האיסור המוטל במשנה על ההתעמלות בשבת:

"אבל לא מתעמלין פי' פושטין ומקפלין זרועותיהם... והוא כמין מעשה רפואה ואסור".

וזאת כשיטת ההסבר שהציב הרמב"ם, ולא כרש"י, שתלה זאת בקטגוריה של איסורי "עובדין דחול".¹⁷¹

---

168 וראה מ"ש רי"מ הכהן ב"משנה ברורה" על דברי השו"ע או"ח סימן ת"ק ס"ק ט"ו, שמוכח שם מדבריו ב"שער הציון" ס"ק י"ט כי לדעתו כוונת הר"ח היא לציין לקטגוריה של "עובדין דחול"! שכן הוא כותב כי גם לדעת הר"ח יהיה מותר לעשות נקב בחתיכת האפיקומן ולתלותה בפסח, כיון "דלא שייך בזה שלא יעשה וכו' דבחול ג"כ לאו מנהג קבוע באפיקומן", עיי"ש. וראה גם בר"ן שם שכתב בפירושו של הר"ח, וראה רשב"א בעבודת הקודש, בית מועד, שער ב', ד', שכתב כרש"י "שזה מעשה חול", ועיי"ש במהד' הר"ח ג' צמבליסט, ירושלים, 1968, ח"ג, בביאורו עבודת עבודה, בעמ' קנ"א-קנ"ב על כל הנ"ל. ואכן דבריו כדברינו בענין השימוש שעושה הרמב"ם במשפטים בעלי פסוקיות "כדשע"ב": "...ומה שכתב הרמב"ם, דאזיל בשיטת הר"ח, 'שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול', לא אמרה אלא כלפי מה שאינו אסור אלא בסכין, אבל ביד מותר, זהו משום שביד הרי זה שינוי ואינו מעשה חול, משא"כ בסכין שכן זדכו בחול, אבל טעם האיסור הוא משום שנראה כעושה כלי, וכדמשמע ממה שקבע הרמב"ם דין זה בפ"ג שם (= העוסק בגזירות משום שמא יבוא לידי מלאכה)".

ובהמשך הוא מוסיף במוסגר: "ודוגמא ללשון זו איתא ברמב"ם פ"ד ה"י 'לא יעשה כדרך שהוא עושה בחול' ושם האיסור מטעם מלאכה".

אלא שברצוני להעיר, כי על אף שדעתי קרובה מאוד למה שכתב רח"ג צמבליסט בדעת הרמב"ם, נדמה כי הוא מטשטש את הריפות הענין ומקשה את עוקצו, ואינו עומד על המיוחד שבשיטת הרמב"ם. שכן אם אתה אומר כי לרמב"ם פסוקיות אלו אינן רומזות כלל לקטגוריה של "עובדין דחול" מדוע עליך לומר כי "כדשע"ב" כאן בלשונו של הרמב"ם "לא אמרה אלא כלפי מה שאינו אסור אלא בסכין, אבל ביד מותר, זהו משום שביד הרי זה שינוי ואינו מעשה חול, משא"כ בסכין הרי הוא מעשה חול"?

169 דאה ציטוט דבריו להלן עמ' 229.

170 שם עמ' 229-231.

171 דאה מ"ש על כך בעמ' 30 ועמ' 104 הע' 118. ומ"ש על עמדת הרמב"ם עצמו בטעמו של איסור הרפואה בעמ' 81 בטבלה, ומ"ש על איסורי הרפואה במקורות הא"י בעמ' 53 הע' 14.

לסיכום: נראה מן הדברים שהצגנו, כי מן הגאונים היו שהחזיקו בדעה כי המונח "עובדין דחול" הנזכר בבבלי ביצה שם הינו כינוי לקטגוריה של הלכות יו"ט והוה"מ, שנאסרו מחמת היותן פעולות סקולאריות, ומשום כך - אף שהותר לעשותן - היתר זה הותנה בעשייתן בשינוי. ובכך אנו מוצאים מקורות קדומים לרש"י שסברו כך. עמדה זאת של הגאונים מצאנו מובאת גם ב"שערי שמחה" לר"ץ גיאת מחכמי ספרד הקדומים, שעדיין לא הושפעו מפירושו של רש"י לתלמוד, משמו של רב האי גאון. כמו כן יש להניח כי הרמב"ם בצעירותו סבר גם הוא כך, ולאחר מכן חזר בו בפסקיו ובאיגרתו.

יש להניח, איפוא, כי עמדות קדומות אלו קישרו כבר לפני רש"י בין משפטי "כדשע"ב" התנאיים ובין המונח הנזכר בבבלי רק בקשר עם הלכות שקילה ביו"ט: "עובדין דחול", שהרי שימוש לשון זה שאנו מוצאים אצל הגאונים במונח "עובדין דחול", כמורה על היתר עשיית פעולות אלו - אם כי בשינוי בלבד - הוא מובנו הפשוט והברור של משפט "כדשע"ב" התנאי.

משום כך מתבקש היה למצוא בספרות הגאונים גם שימוש בקטגורית "עובדין דחול" בענייני שבת בהם נזכרו במקורות התנאיים או האמוראיים משפטי "כדשע"ב". אך כיון שלא מצאתי לכך כל עדות, נוכל לומר לפי שעה רק זאת: לראשונה אנו מוצאים באופן ברור את קישורו של המונח, השאול מהלכות יום טוב, "עובדין דחול", ככינוי לקטגוריה של הלכות בענייני שבת - אך ורק בפירושו של רש"י לתלמוד. מקורות ישירים שמהם ינק הרמב"ם את שיטתו בפסקיו לא נודעו לנו, אך העלינו כמה רמזים, שאולי יוכלו להטות את הדעת למחשבה, כי בדברי הר"ח הקצרים שציטטנו משוקעת עמדה פרשנית דומה.